

Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontusçu Faaliyetler

Mehmet Okur*

KARADENİZ BÖLGESİ'NİN TARİHİ ALT YAPISI

Yapılan son araştırmalarda Karadeniz Bölgesi'nin uygarlık yönünden en eski tarihinin M.Ö. 1.000.000 ile 100.000 yılları arasındaki Alt Paleolitik (Yontma Taş) dönemde başladığı anlaşılmıştır.¹ Karadeniz Bölgesi'ne yerleşen gruplar içerisinde ismi bilinen en eski topluluk ise Gaşkalar'dır.² M. Ö. XVI. Yüzyılın ortalarında, Hititlerin "Yukarı Ülke" ismini verdiği Kuzey Anadolu'da ortaya çıkan Gaşkalar, yaklaşık üç asır boyunca Hitit İmparatorluğu topraklarına düzenlediği akınlar sebebiyle dikkat çekmişlerdir. Hititlerin zayıflamasında da önemli rol oynayan Gaşkaların, Karadeniz Bölgesi'nde hakim oldukları top-

* Doç. Dr. Mehmet Okur, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Trabzon.

¹ Bu araştırmalar, 1951'de Kastamonu'nun Tahta ve Malak köylerinde, 1960'da Ordu/Ünye'nin Yüceler Köyü'nde, 1979/1980 yıllarında Bayburt'un 13 km güneydoğusunda Çoruh Irmağı kollarından Gez Deresi Gez Alanı'nda yapılmıştır. Mehmet Özsait, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu*, 6-8 Kasım 1998, Trabzon, 1999, s. 35.

² Bazı araştırmacılara göre bölgede ilk olarak M. Ö. III. bin ile II. Bin yılları arasında Oğuzların öncü kollarından biri olarak kabul edilen "Gas/Kas" ve "Gud/Gutiler'in yerleştiği belirtilmektedir. Gut/Kut kavminin Türk kökenli olduğunu, bu topluluğun dili ile eski Türkçenin bağlantısı arasında araştırmalar yapmış olan ünlü Sümerolog Prof. Berna Landsberger, 1937'de yapılan Tarih kurultayında Atatürk'ün huzurunda açıklamıştır. Necati Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı*, Ankara, 2005, s. 5-6; Hanefi Bostan, *XV. - XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara, 2002, s. 1.

raklar ve ne kadar yaşadığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Grek kolonileri çağında Gaşkalardan söz edilmemesi, Kimmer ve İskitlerden önceki dönemde bu topluluğun bölgede olmadığını göstermektedir.³ Karadeniz Bölgesi'ne M. Ö. 675 yılından itibaren de Kimmerlerin yerleşmeye başladıklarını ve bunların Anadolu ve Azerbaycan'da ilk Bozkır kültürünü yaşayan Proto-Türkler olduğu kabul edilmektedir.⁴

Trabzon şehrinde ilk olarak bahseden müellif Ksenophon'un verdiği bilgilere göre de M. Ö. 400 yılında Orta ve Doğu Karadeniz'de Kohlar, Driller, Makronlar, Mossinoikler, Haibler ve Tibarenler başta olmak üzere çok sayıda etnik grup yaşamaktaydı ve bunların Yunanlılarla hiçbir ilgisi yoktu. Bu halklar Karadeniz'e Kafkaslardan veya Anadolu'nun içlerinden gelip yerleşmişlerdi.⁵ Aynı dönemde bölgeye gelip yerleşen bir başka topluluk da yapılan kazılarda Türk kültürü ve dilinin özelliklerini ortaya koyan İskitler/Sakalardır. Bugün Doğu Karadeniz'de İskitlerle ilgili çok sayıda yer isminin bulunması bu topluluğun bölgedeki ilk yerleşimcilerden biri olduğunu ortaya koymaktadır.⁶

Daha sonra bölgeye Medler ve Persler hakim olmuş, bu hakimiyet Makedonya Kralı İskender'in M.Ö 334 yılındaki doğu seferine kadar devam etmiş ve bölge kısa bir süre Büyük İskender'in hakimiyetinde kalmıştır.⁷

XIX. Yüzyıldan itibaren Yunan Megali İdeası'nın bir uzantısı haline gelen ve Karadeniz kıyılarında yeniden kurulmasına çalışılan "Tarihi Pont Devleti" veya "Pontus Krallığı" ise İskender İmparatorluğu'nun parçalanması sürecin-

³ İbrahim Telliöğlü, *Osmanlı Hakimiyeti'ne Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Trabzon, 2004, s. 7; Bilge Umar, *Karadeniz Kappadokia' Pontus*, Ankara, 2000, s. 9.

⁴ M. Taner Tarhan, "Eskiçağda Kimmerler Problemi", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri I*, Ankara, 1979, s. 355-369; Telliöğlü, *Osmanlı Hakimiyeti'ne Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 14; Osman Karatay, "III. Yüzyıl'da Trabzon'a Saldıran Boranlar Kimlerdir?", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 1, Güz 2006, s. 11-12.

⁵ Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul, 1992, s. 12; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", *İA*, XII/1, İstanbul, 1993, s. 456; Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz, Tarih-Kültür-İnsan*, Trabzon, 2002, s. 15-46; İbrahim Erdoğan, "Orta Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası", *Orta Karadeniz Kültürü* (Yay. Haz. Bahaeddin Yediyıldız, Hakan Kaynar, Serhat Küçük), Ankara, 2005, s. 23; Kemal Üçüncü, "Trabzon Yöresi Sözlü Kültür Geleneğinde İcra Töresi ve İcra Ortamları Açısından Kemençecilik", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 12, Kış 2007, s. 128. Türk Tarih Kurumu tarafından 1940 ve 1941 yıllarında Samsun bölgesinde yapılan arkeolojik kazılar, bölgede Rum veya Yunan olmayan yerli bir kültürün varlığını ortaya koymuştur. Yine Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılan araştırmalarda yaklaşık 2000'den fazla köy adından, Türkçe olmayan kelimeler arasında Yunanca asıllı kelimelerin sayısının 20'yi dahi bulmaması ve bazı adlarda Hititçe, Sanskritçe gibi ilkçağ dillerine uygun kelimelerin çıkması bize yöredeki köy ve diğer coğrafi adların önemli bir bölümünün M.Ö. I. Bin yılından önceki yüzyıllarda verildiği düşüncesini doğurmaktadır. Haşim Albayrak, *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, İstanbul, 2003, s. 53.

⁶ Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Altyapısı*, s. 16-18.

⁷ Umar, *Karadeniz Kappadokia' Pontus*, s. 18-32.

de Pers Satraplığı'ndan Mithridates I. tarafından M.Ö. 302/298'de kurulan bir devlettir.⁸

Son kralları Mithridates VI. Eupator zamanında en geniş sınırlarına (Ege Adaları'na hatta Yunanistan'a kadar) ulaşan Pontus Krallığı, bu nedenle Roma İmparatorluğu ile karşı karşıya gelmiş, iki ülke arasında uzun yıllar devam eden savaşlar sonunda Pontus ordusu ağır yenilgiye uğramış ve toprakları Roma İmparatorluğu'nun eyaletlerine paylaştırılmasıyla tamamen ortadan kalkmıştır.⁹

Pontus adı ise antik yazarlar tarafından bütün Karadeniz kıyıları için kullanılmış bir sözcüktür.¹⁰ Daha sonra sadece Karadeniz'in Anadolu kıyıları için, Pontus Krallığı'nın kurulmasından sonra ise bu krallığın kapladığı alanları belirtmek anlamında kullanılmıştır. Buna göre Pontus, aşağı-yukarı Çoruh Irmağı'nın denize döküldüğü yerden Bartın Çayı'na kadar uzanan yerleri ve Anadolu yaylalarının kuzey bölümlerini içine almaktadır.¹¹

Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra Uzun bir süre Doğu Roma hakimiyetinde kalan bu bölgede daha sonra Komnen Krallığı¹² veya diğer adıyla Trabzon Devleti kuruldu (1203).¹³

⁸ Antik yazarlardan Polibios'a göre, Pontus Hanedanlığı'nın kurucularından II. Mithradates (M.Ö. 337-302), atalarının Pers İmparatorluğu'nun kurucu yedi soyundan birine dayanmakta olduğunu ve hükümdarlığı altındaki toprakların atalarına I. Dareios tarafından bağışlandığını iddia etmiştir. Murat Arslan, *Romanın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator*, İstanbul, 2007, s. 49.

⁹ Mahmut Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, Ankara, 1973, s. 53, 72; Umar, *Karadeniz Kappadokia' Pontos*, s. 36-52; Arslan, *Mithradates VI Eupator*, s. 73 vd.; Hamit Pehlivanlı, "Tarih Perspektifi İçerisinde Pontus olayı, Yakın Tarihimize ve Günümüze Etkileri", *A.A.M.D.*, X/29, (Temmuz 1994), s. 357.

¹⁰ Aynı zamanda bu kelime eski çağda Greklerin, Karadeniz'e verdikleri isimdir. Karadeniz'de karşılaştıkları olumsuzlukların (yoğun sis ve fırtına olması, buna karşılık sığınılacak yerlerin azlığı) etkilediği Greklerin Karadeniz'e, dost olmayan deniz anlamında Pontos Aexeinos demişler, fakat daha sonra gemi teknolojisinin gelişmesi, fırtınaya dayanıklı gemilerin yapılması ve bunun sonucunda Karadeniz kıyılarında kurulan koloniler ve bölgenin zenginliğinden faydalanılabilmesi üzerine "dost deniz, konuksever deniz" anlamında Pontos veya Pont Eukseinos adını vermişlerdir. Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Ankara, 2001, s. 1-2; Umar, *Karadeniz Kappadokia' Pontos*, s. 1. İranlılar ise Karadeniz'e karanlık, anlamına gelen "Ahsena/Aksaena tabirini kullanmışlardır. Türkler ise Karadeniz tabirini kullanmışlardır. Türkler tarafından verilen 'Karadeniz' adının Ahsena'ya dayandığı ileri sürülebilir. Karadeniz adı, Ortaçağlarda yaygınlaşmaya başlamış olup, bugün bütün dünya dillerinde kullanılmaktadır. (Fatma Acun, "Tarih Boyunca Pontus" *Milli Mücadele'de Giresun Sempozyumu*, 6-7 Mart 1999, İstanbul, 1999, s. 19; Orhan Türkoğlu, "Tarihi Bir Dava Ponto(u)s", *T.D.T.D.*, (Aralık 1996), Sayı: 20, s. 17.

¹¹ Mehmet Özsait, *Anadolu'da Hellenistik Dönem, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi II*, İstanbul, 1982, s. 296; *Pontus Meselesi* (Haz.: Yılmaz Kurt), Ankara, 1995, s. 60.

¹² Doğu Roma Prensi Aleksis Komnen tarafından kurulması nedeniyle bazı kaynaklarda Komnen veya Komnenos Krallığı şeklinde geçmektedir. Yusuf Sarımay, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası*, AAM Yay. Ankara, 1999, s. 2.

¹³ Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, s. 53, 149; A. Mehmet Kocaoğlu, "Misyonerlik Faaliyetlerinden Pontus Rum Faaliyetine Uzman Süreç" *Giresun Tarihi Sempozyumu*, 24-25 Mayıs 1996,

Bu arada Doğu Roma İmparatorluğu döneminde bölgeye çeşitli Türk boyları ve toplulukları gelmeye devam ediyorlardı. Bu boylar arasında özellikle Balkanlardan Anadolu'ya gelen Bulgar Türkleri ile Kafkaslardan gelerek yerleşen Kuman-Kıpçak Türkleri Karadeniz Bölgesi'nin Türkleşmesinde büyük rol oynamışlardır. Bölgede yaşayan insanların fiziki yapısı, Türkçe ağız özellikleri, gelenek ve göreneklere tamamen Kıpçak Türklerinin izlerini taşır.¹⁴ Son zamanlarda yapılan araştırmalara göre Rum toplumu içerisinde, Türk Kültürü unsurları daha önce zannedildiğinden çok daha fazladır. Konuşma dilindeki Türkçe kökenli kelimeler de bunun ilk kanıtıdır. Bölgede kullanılan kişi adlarından doğu kökenli olanların %25 kadarı sonraları modern Yunan terminolojisine de girmiştir.¹⁵

Müslüman Türklerin Karadeniz Bölgesi'ne yerleşmesi ise XI. Yüzyılda önce Kıpçak Türklerinin daha sonra da Moğol baskısından kaçan Türkmenlerin bölgeye gelmesi ile başlamış¹⁶, Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminde artarak devam etmiştir. Bu bağlamda Karadeniz kıyılarına Oğuzların Çepni boyu yerleşmiş (13. yüzyılın ikinci yarısı) ve buda Sinop'tan doğuda Trabzon'a kadar Karadeniz kıyılarına hakim olmuştur.¹⁷

Böylece daha Trabzon Devleti yıkılmadan bölge geniş ölçüde Türkleşmiş ve 1461'de Osmanlı Hakimiyeti'ne girmiştir.¹⁸ Orta ve Doğu Karadeniz'in eski çağlardan Osmanlı'ya kadarki tarihi seyri incelendiğinde; Trabzon'un Osmanlı hâkimiyetine girmesi, bölgenin Türkleşmesinin başlangıcı değil, bitimidir. Çünkü Türk nüfus ve yönetimi Trabzon'dan başlayıp bölgeye yayılmamış, bölgeden yayılıp sonuca ulaşmıştır.¹⁹

Bölgenin tarihi alt yapısı ile ilgili bu kısa bilgilerden de anlaşıldığına üzere Karadeniz Bölgesi'nin gerek siyasi tarih, gerekse sosyal yapı açısından Yunanlılarla ciddi anlamda bir ilişkisi olmamış, buna karşılık Orta Asya'dan çıkan İskitlerin, Kimmerleri Karadeniz'in kuzeyinde sıkıştırması, Kimmerin de Kaf-

---

İstanbul, 1997, s. 233; Acun, Tarih Boyunca Pontus, s. 21-24; Mehmet Bilgin, *Sürmene Tarihi*, İstanbul, 1990, s. 64.

¹⁴ Sonradan bölgeye gelen Müslüman Türkler, şive ve ağızlarını zamanla Kıpçak Türkçesine uydurmak durumunda kaldıklarından günümüzde bile Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki ağız, diğer yöre ağızlarından farklıdır ve genelde Laz şivesi olarak anılır. Aslında bu, Laz şivesi değil Kıpçak şivesidir. Albayrak, Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar, s. 109.

¹⁵ Rustam Shukurov, "Turkish Speaking Byzantines of the Pontos / Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Türkçe Konuşan Bizanslılar", *Trabzon Tarihi Sempozyumu*, 6-8 Kasım 1999, s. 120.

¹⁶ Salim Cöğçe, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", *I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri* (13-17 Ekim 1986), Samsun 1988, s. 479-784.

¹⁷ Telliöğlü, *Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 71-118.

¹⁸ Bölgedeki yoğun Türk varlığına rağmen Komnen Krallığı'nın 1461'e kadar ayakta kalması, bu devletin civardaki Türk boyları, Gürcü ve İtalyalı tüccarlarla kurduğu oldukça girift siyasi ittifaklar ve ilişkiler sayesinde mümkün olmuştur. Shukurov, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Türkçe Konuşan Bizanslılar, s. 111.

¹⁹ Hüseyin Mümtaz, *Karadeniz'in Kitabı*, İstanbul, 2000, s. 61.

kasya ve Doğu Anadolu'ya yönelmesi ile başlayan göç hareketi sonrasında birçok Türk boyu bölgeye yerleşmiştir.²⁰ Trabzon Rum Krallığı'na ait kilise kayıtlarında ve vaftiz defterlerinde rastlanılan bol miktardaki Türkçe örnek de bunu destekler mahiyettedir.²¹

Bununla beraber bölgedeki tarihi altyapı dikkate alınmayan ve M.Ö. 298'de kurulan Pontus Krallığı ile M. S. 1203'de kurulan Trabzon Komnen Krallığını birbirine karıştıran Yunanlılar, ortaya hayali bir Pontus-Rum Devleti çıkarmışlar ve buna dayanarak XIX. yüzyıldan itibaren Karadeniz Bölgesi'ne yönelik yoğun bir faaliyet içersine girmişlerdir.²²

PONTUS MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE MONDROS MÜTAREKESİNE KADAR PONTUS RUM FAALİYETLERİ

Pontus meselesinin ortaya çıkışı 1814'de Odesa'da Filik-i Eterya Örgütü'nün kuruluşu ile yakından ilgilidir.²³ Sözde amacı eğitim ve öğretimi Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan tebaası üzerinde yaymak olan bu örgütün gerçek amaçları²⁴ arasında Karadeniz'in Anadolu kıyılarında bir Rum Devleti'nin kurulması da yer almaktaydı.

Filik-i Eterya'nın 1820'de başlattığı isyan faaliyetleri, Avrupa Devletleri'nin ve kamuoyunun desteği ile büyüyüp uluslararası mesele halini almış, büyük devletlerin askerî ve siyasi yardımlarıyla Yunanistan Devleti kurulmuştur.²⁵ 1830'da kurulan bu devlet, sınırlarını sürekli Osmanlı Devleti aleyhine genişletmeye çalışmış, bu bağlamda Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumlarla ilgilenmeye, onlara kendileriyle aynı kökten geldiklerini empoze etmeye başlamıştır.²⁶

Yunanistan'ın ve İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'nin, Karadeniz Bölgesi'ne yönelik temel politikası, bölge Rumlarına suni bir tarih bilgisi kazandırmak ve Pontus terimini ortaya atarak, bütün Karadeniz kıyılarını tarihi Pontus Devleti'nin toprakları, burada yaşayan Rumları da bu devletin unsurları olarak göstermeye çalışmak olmuştur.

²⁰ Bilgin, *Doğu Karadeniz, Tarih-Kültür-İnsan*, s. 13.

²¹ Shukurov, *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Türkçe Konuşan Bizanslılar*, 111-120.

²² Sarnay, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası*, s. 4.

²³ M. Murat Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 8.

²⁴ Filik-i Eterya'nın gerçek amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür: Yunan milletinin bağımsızlığının sağlanması, Oniki Ada dahil Ege adalarının Yunanistan'a ilhaki, Girit Adası'nın Yunanistan'a ilhaki, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki, Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhaki, Pontus Rum Devleti'nin kurulması, İstanbul Fener Patriği'nin idaresinde olmak üzere eski Bizans İmparatorluğu'nun kurulması. *Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*, Ankara 1985, s.28-29.

²⁵ Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı*, s. 13-25.

²⁶ Erciment Kuran, "1830-1917 Arasında Türk-Yunan İlişkileri", *Türk-Yunan İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, Erzurum, 1988, s. 31.

Pontus olarak iddia edilen bölgenin sınırları kaynaklarda farklı farklı belirtilmekle beraber, bugün itibarıyla aşağı-yukarı şu vilayetleri içine almaktadır: Batum (Gürcistan), Artvin, Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Gümüşhane, Bayburt, Tokat, Amasya, Çorum'un tamamı, Sivas ve Erzincan vilayetlerinin bir kısmını içine almaktadır.²⁷ Cizye kayıtlarına göre bu bölgede XVI. Yüzyıldan beri Hıristiyan unsurların bulunmasına rağmen, bu unsurlar etnik olarak Yunan değillerdi. Ancak 19. yüzyılda Yunan milliyetçilerinin ve kiliselerin faaliyetleri sonucu Anadolu'da Türkçe ya da Rumca konuşan her Hıristiyan'ın Yunan ulusuna ait olma duygusu gelişmeye başlamıştı.²⁸

Pontuşçuluğun ideolojik temelini "Megali İdea" oluşturmaktaydı. Bu deyiimi çok sık kullananlardan biri olan Yani Kolletti Ocak 1844'de Yunan Meclisi'nde yaptığı konuşmada Megalo İdea'nın hedeflediği sınırları şöyle çizmekteydi: "Yunan Krallığı, Yunanistan değildir. Sadece Yunanistan'ın en küçük ve en fakir parçasıdır. Yunanlı, sadece krallık ülkesi halkı değildir. İonya, Selanik, Serez, Edirne, İstanbul, Trabzon bölgeleriyle, Girit, Sisam Adaları ve Yunan tarihine ve Yunan ırkına bağlanan tüm bölge ve yörelerde yaşayan halklardır. Elenizmin iki büyük başkenti vardır. Atina, krallığın başkenti, İstanbul ise büyük başkent, tüm Yunanlıların ümit ve hayallerinin başkentidir."²⁹

Megali İdea'yı Yunanlılar arasında yaymak ve onları örgütleyip silahlı bir isyan çıkartmak suretiyle 1829'da Yunan Krallığı'nın temellerini atan Filiki Eterya'nın³⁰ varisi olarak kabul edilen Etnik-i Eterya, yayınlamış olduğu bir bildiriye Yunanlılara şöyle sesleniyordu: "Ezeli ve ebedi düşmanımız Türklerdir. Yunan ulusu bağımsızlığını kazanmakla önemli bir kazanç sağlayamadı. Ulusumuzun büyük bir kısmı Türklerin boyunduruğu altında kaldı. Bu vatandaşlarımızı kurtarmak hepimizin görevidir. Megali İdea'yı gerçekleştirmek için savaşmak esastır. Gayeyi gerçekleştirmede çok gizli hareket edilecektir. Etnik-i Eterya Rum halkının bütününe silahlandırarak, zamanı gelince de Türklerle taarruz edilecektir."³¹

Yunan milliyetçilerinin bu fikirlerinden başka Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ve Islahat Fermanı'nda gayr-i mislimler lehine yapmaya çalıştığı bazı re-

²⁷ Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele Strasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara, 1991, s. 100-101; Acun, *Tarih Boyunca Pontus*, s. 19; Pehlivanlı, *Pontus Olayı ve Günümüze Etkileri*, s. 358-359; Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar* (Çev.: Şirin Tekeli), İstanbul, 1995, s. 352; Hüseyin Tatlı, *Osman Ağa ve Giresun Alayı'nın Milli Mücadeledeki Yeri (1919-1923)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1996, s. 17.

²⁸ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, s. 352.

²⁹ Michael Lewelleyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz* (Çev.: Halim İnal), İstanbul, 1978, s. 10; Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu*, Ankara, 1987, s. 29.

³⁰ Hatipoğlu, *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı*, s. 5.

³¹ Türsan, *Yunan Sorunu*, s. 41.

forımlar da, Yunan megali ideacılarının söz konusu hedeflere ulaşma imkânlarını genişletmiştir.³²

Nitekim bu sürecin devamında 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus Savaşı'nı fırsat bilen Karadeniz Bölgesi Rumlarından bazıları Ruslarla işbirliği yaparak gerçek niyetlerini ortaya koymuşlardır.³³

Türkiye toprakları üzerinde kurulan ilk Pontus kuruluşu 1904 yılında Amerika Rum göçmenlerinden Rahip Klematios tarafından İnebolu'da tesis edilmiş, ilk Pontus Cemiyeti ise yine aynı yıl Merzifon Amerikan Koleji'nde³⁴ kurulmuştur.³⁵ Cemiyetin amacı, Batum, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Sivas'ı sınırları içerisine alacak şekilde bir Pontus Devleti kurmaktır.³⁶

II. Meşrutiyete kadar faaliyetlerini gizli sürdüren Pontus Rum kuruluşları, bu dönemde yaratılan hürriyet ortamını suiistimal etmeye ve açıktan açığa teşkilatlanmaya başladılar.³⁷ Merzifon Amerikan Koleji'ndeki gençler de 1908 yılında "Müdafaa-i Meşruta" adında bir ihtilal teşkilatı kurmuşlardı.³⁸ Bu teşki-

³² Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara, 1985, s. 507.

³³ Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, s. 31.

³⁴ Merzifon Amerikan Koleji veya diğer adıyla Anadolu Koleji, 1860'lı yılların ortalarında İstanbul Hasköy'deki yatılı Amerikan misyoner okulunun İstanbul'dan, Osmanlı Devleti'nin denetiminden uzaklaşmak istemesi ile 1865 yılında Merzifon'a taşınmasıyla açıldı. Koleji buraya taşıyan misyonun amacı Merzifon'un yanısıra Amasya, Tokat, Sivas, Yozgat ve Kayseri'deki Amerikan misyoner okulların öğretmen ihtiyacını karşılamaktı. Okul, 1883 yılında eğitime açılmasına rağmen Osmanlı Devleti tarafından ancak 1899 yılında tanınmıştır. Okul mensuplarının 1895 yılında bölgede meydana gelen Ermeni olaylarında kışkırtıcı olarak yer almaları, koleje resmi izin verilmesi sürecini uzatan en önemli faktör olmuştur. Okulun kuruluş sözleşmesinde tüm etnik azınlıklara ve Türk öğrencilere açık olduğu belirtilmişse de ancak 1908 yılından sonra Türk öğrenciler okula kabul edilmeye başlanmıştır. 1913 yılında öğretim kadrosunda bulunanlardan 11'i Ermeni, 10'u Amerikalı, 9'u Rum, 1'i Rus, 1'i ise İsveçli idi. Okul yönetiminde on kişi görev almakta olup, bunlardan beşi Pontus Protestan Birliği diğerleri ise Amerikan misyonerlerinden oluşmaktaydı. İttihat ve Terakki yönetimi tarafından 10 Mayıs 1916'da binalarına el konulan okul, 1 Ekim 1919'da 11 Öğretmen ve 150 öğrenci ile tekrar öğretime başladı. Bu öğrencilerden yalnızca 7'si Türk'tü. Okul, bölgedeki Rum ve Ermeni komitelerinin teşkilatlanmasında ve teçhizatlanmasında yeniden etkin bir şekilde rol oynaması nedeniyle 16 Şubat 1921 tarihinde Merkez Ordusu'nca yapılan bir baskınla kapatıldı. (Rahmi Çiçek, "Merzifon Amerikan Koleji ve Pontus Meselesindeki Yeri", 19 Mayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu, 20-22 Mayıs 1999, Samsun, 2000, s. 69-71).

³⁵ Selahattin Salıhık, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eteryaya*, İstanbul, 1968, s. 40; Mesut Çapa, "Pontus Meselesinde Rum Cemiyetlerinin Rolü", *B.T.T.D.*, Sayı: 35, (Ocak 1988), s. 68; Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, s. 31.

³⁶ *Türk İstiklal Harbi VI, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara, 1974, s. 283; Fahri Taş, "Amerikan Kolejinde Pontus Kulübü", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 44, (Kasım 1997), s. 31.

³⁷ Sultan II. Abdulhamid, Rum faaliyetleri ile ilgili şöyle demektedir: "Rumlardan bir kısmı Yunanistan'ı büyütme, bir kısmı ise Bizans'ı ve hatta bununla da kifayet etmeyerek Karadeniz sahillerinde eskiden varolduğunu iddia ettiler. Pontus Devleti'ni kurmak düşüncesindedirler." Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam* (Yay. Haz: Cemal Kutay), İstanbul, 1980, s. 94-95.

³⁸ Çapa, *Pontus Meselesinde Rum Cemiyetlerinin Rolü*, s. 68.

latı finansa eden kuruluş ise, Batum'dan İnebolu'ya kadar Karadeniz'in hemen her köşesinde şubeleri bulunan "Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti" idi.³⁹

Pontus Rum Devleti'nin kurulma fikri Balkan Savaşlarına kadar daha çok bir teori halindeyken, Yunan milliyetçileri bu savaşla birlikte devlete baş kaldırma safhasına gelmişlerdir. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı öncesi seferberlik ilan edilmiş ve Rumları da diğer bütün ülke vatandaşları gibi askere çağırılmıştı. Ancak askere gitmek istemeyen Rumlar bu çağrıyı hoş karşılamayarak çete gruplarının kurulmasına zemin hazırlamışlardır. Pontus Rum Cemiyetleri ve kiliselerin de Rumlara, Osmanlı Ordusu'nda görev almamalarını, alanların da firar etmeleri yönünde propaganda yapmaları üzerine silâh altına alınan Rumlar silahlı ve silahsız gruplar halinde memleketlerine dönmeye buralarda çeteler oluşturmaya başladılar.⁴⁰

Seferberlik emrine karşı çıkan veya askerden kaçan Rumların kurduğu Pontus çeteleri, Karadeniz Bölgesi'ndeki Türk nüfusu azaltmak için Türkleri öldürmeye, Türk köylerini tahrip etmeye ve onları göçe zorlamaya başlamışlardı.⁴¹ Bu yıllarda bölgedeki Hıristiyan dini kuruluşlar, Pontus Devleti kurulması yönünde siyasi bir yapıya, dini liderler de siyasi bir kişiliğe bürünmüşlerdi. Bu konuda Trabzon, Samsun, Amasya Metropolitleri ile Rize, Giresun, Tirebolu Başpiskoposlukları yoğun çaba içerisindeydiler ve bu kişiler aralarındaki yazışma ve propaganda faaliyetlerinde "Yaşa Pontus, Yaşa Yunan" sözlerini sıkça kullanıyorlardı.⁴²

Balkan Savaşları sürecinde açığa çıkmaya başlayan Pontusçu hareket, I. Dünya Savaşı'nda iyice belirginleşmiş ve bölgedeki çetecilik hareketi; Fener Rum Patrikhanesi, Rusya Hükümeti ve Yunan siyasi memurlarının girişimiyle bir silahlı ayaklanmaya dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Batum'da teşkil edilen gizli komitelerle bölgeye silah, cephane ve mühimmat gönderilmiştir.⁴³

³⁹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I. İstanbul*, 1991, s. 91; Ali Güler, *İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları*, Ankara, 1988, s. 47.

⁴⁰ Stefanos Yerasimos, "Pontus Meselesi" *Toplum Bilim*, Sayı: 43/44, Güz. 1988, Kış. 1989, s. 36. Aslında bölgedeki ilk çete teşkilatı Amasya Metropoliti Germanos tarafından 1908 yılında kurulmuştur. Germanos, Yunanistan'dan getirilen 50 civarında tüfek ile adamlarını silahlandırdığı gibi, çetecilerin 20 kadarını da Balkan Savaşları'nda Yunan ordusunun yardımına gönderdi. Yerasimos, *Pontus Meselesi*, s. 36.

⁴¹ Pehlivanlı, *Pontus Olayı ve Etkileri*, s. 359.

⁴² Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, s. 234.

⁴³ TBMM Gizli Celse Zabıtları III; Ankara, 1985, s. 665; Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, s. 357-358; I. Dünya Savaşı'nda Rusya'dan Karadeniz Bölgesi'ne yapılan silah ve cephane sevkiyatında ve çete teşkilinde, Samsun'daki Yunan Konsolosluğu da önemli rol oynamıştı. Yerasimos, *Pontus Meselesi*, s. 38.

Bölgedeki Rum çetelerinin faaliyetleri Rus ordusunun Trabzon'u işgal etmesinden sonra daha da artmış, Türk köyleri yakılmaya halkı da çeşitli işkencelerle öldürülmeye başlanmıştır.⁴⁴

Bu dönemde Rumlar, Rus subaylarının da destek ve yardımlarıyla bir tümenlik güce ulaşmışlardı. Rum asıllı Rus subaylarından Ananias, Nikiforakis ve Spihotis'in Kumanda ettiği bu kuvvetler, Bolşeviklerin Kafkasya'yı işgalleri üzerine dağılmış ve bir kısmı kaçarak Türkiye'deki çetelere katılmışlardı.⁴⁵ Yani Ruslar, savaş süresince Ermeniler gibi Rumları da Türklere karşı kullanmışlardı.

Balkan Savaşları'nda olduğu gibi I. Dünya Savaşı'nda da seferberlik emrine karşı çıkan ve askerden kaçan Rumların kurduğu çeteler, bir yandan Türk ordusunu arkadan vurmuş, diğer yandan da düşman lehinde casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlardı.⁴⁶

Söz konusu çeteler bölgede, Türk halkı üzerine saldırarak, onları sindirmeye çalışmışlardır. Özellikle Bafra mıntukasında Nebyan Dağı'nı üs olarak seçen Rum çeteleri Türk köylerini yakmışlar ve yöre halkını katletmişlerdir. Nebyan mıntukasında 50 haneli bir Türk köyünü basan Rumlar çocuk ihtiyar demeden 367 Türk'ü öldürmüş, Rumların katliamından kaçan 2000 kişi ise diğer Türk köylerine yerleşmişlerdir.⁴⁷

I. Dünya Savaşı sırasında Rusya, Yunanistan, İngiltere, Fransa ve Amerika tarafından desteklenen Rumların⁴⁸ iddiaları "Pontus Meselesi" adı altında uluslararası bir boyut kazandı. Bu amaca yönelik olarak Marsilya'da, Tiflis'te, Batum'da, Bakü'de ve Atina'da, Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumları bağımsız bir devlet içinde birleştirmeyi amaçlayan kongreler düzenlendi. Bu faaliyetler neticesinde Ekim 1917'de Paris'te, bir yıl sonra da Krasnador'da⁴⁹ Pontus Milli

⁴⁴ Cemil Öztürk, "Milli Mücadele'de Orta Karadeniz'de Pontusçuluk Hareketleri", 19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu, Samsun, 1994, s. 29; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Ankara, 1975, s. 260.

⁴⁵ *Türk İstiklal Harbi VI, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara, 1974, s. 284; Bilgin, *Sünnene Tarihi*, s. 415; Yusuf Sarıncay, "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Pontus Politikası", *A.A.M.D.*, XI/31, (Mart 1995, s. 112-113.

⁴⁶ Öztürk, *Orta Karadeniz'de Pontusçuluk Hareketleri*, s. 129.

⁴⁷ Tatlı, *Osman Ağa ve Giresun Alayı*, s. 17.

⁴⁸ Trabzon ve Çevresinin I. Dünya Savaşı'nda Ruslar tarafından işgali esnasında Rumlar silahlandırılmış ve Rus subaylarının kumandası altında çeteler teşkil edilmişti. Rum çeteleri Türk köylerine yaptıkları tecavüzlerin yanı sıra, Ruslar lehine casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Rumlar arasında "Yunanlılık" ruhunun açıkça ortaya çıktığı bu zamanda, Rum gençleri Yunan bandıralarına bürünüp fotoğraf bile çektiler. Bu coşkulu devresi Trabzon'un Osmanlı Devleti idaresine geçmesine kadar sürdü. Mesut Çapa, "Giresun Mutasarrıfının Pontus Meselesiyle İlgili Bir Raporu", *B.T.T.D.*, (Temmuz 1987), Sayı: 29, s. 54).

⁴⁹ Karadeniz'in kuzeyinde ve Azak Denizi Doğusu'nda bir yerleşim merkezidir. Yerasimos, Pontus Meselesi, s. 40.

Merkezi kurulmuş, ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nde de aynı amaçla özel bir komite meydana getirilmiştir.⁵⁰

Rusların Trabzon ve yöresini işgal döneminde büyük aşama kaydeden Pontuşçuluk hareketi, Bolşevik İhtilali sonrası Rusların bölgeden çekilmeleri ve burada Türk egemenliğinin yeniden kurulmasıyla, yeraltına geçmiş ve faaliyetlerini gizli gizli yürütmeye başlamıştır.⁵¹ I. Dünya Savaşı'nda Ruslardan yardım gören Pontuşçu çeteler, mütareke döneminde bu kez İngiltere'den ve özellikle de Yunanistan'dan destek almışlardır.

MONDROS SONRASI PONTUS RUM FAALİYETLERİ

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, müttefiklere, çıkarlarının tehlikede olduğu her yerde duruma müdahale etme hakkını veriyordu (7.madde). Bu hüküm, bir yandan müttefiklerin müdahale etmelerini sağlamak üzere Hristiyan nüfusun, diğer yandan da böyle bir müdahaleyi önlemek için Müslüman nüfusun harekete geçmesine neden olacak ağır sonuçlar doğurmuştur. Nitekim İngilizlerin ve Yunanlıların desteğini alan Pontuşçu Rumlar, mütarekeden hemen sonra siyasi faaliyetlerde bulunmaya ve silahlı gruplar oluşturmaya başlamışlardı.⁵²

SIYASÎ FAALİYETLER

Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkmasını büyük bir fırsat olarak gören Fener Rum Patrikhanesi, metropolitler, Rum cemiyetleri ve Yunanistan, Pontus Rum Devleti'nin kurulması için İtilaf Devletleri temsilcileri, Paris Barış Konferansı delegasyonu ve Avrupa kamuoyu nezdinde siyasi destek aramaya başladılar.⁵³

⁵⁰ Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, İstanbul, 1964, s. 337; Sarıay, *Pontus Meselesi ve Yunan Propagandası*, s. 13.

⁵¹ T.İ.H VI, s. 284. Türk ordusunun Trabzon'a girmesinden kısa bir süre önce mütecaviz Rumların büyük bir kısmı kayık, motor ve vapurlarla Trabzon'u terk ettiler. Diğer bir kısmı da Rus askerlerinin ardına düşerek Rusya'ya gitti. Bölgeye dışarıdan gelen Rum ve Ermenilerle birlikte hareket edip Trabzon'da terör estiren yerli Rumlar ise, Türk kuvvetlerinin sahilden yaklaştıklarını bildikleri halde, güya hiçbir şeyle meşgul olmayıp, Türk ordusunu büyük bir memnuniyetle beklediklerini göstermek için evlerinden dışarı çıkmamışlardı. Çapa, *Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele, Pontus Meselesi*, s. 6.

⁵² Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta Hristiyanların memleketin her tarafında açık ve gizli faaliyetlerle devletin bir an evvel çökmesi için çalıştıklarını beyan ederek, Rumların Mavri Mira ve Pontus Cemiyetleri eliyle vilayetlerde çeteler oluşturduklarını, mitingler ve propagandalar yaptıklarını belirtmektedir. M. Kemal Atatürk, *Nutuk I*, Ankara, 1989, s. 2. Bu iki cemiyetin dışında Yunanistan'ın desteğiyle İstanbul, Trakya, Batı Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nde çeşitli şekilde faaliyet gösteren pek çok cemiyet vücuda getirilmiştir. Bu cemiyetler hakkında bkz. Güler, *İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları*, s. 39-44.

⁵³ *Fener Patrikhanesi'nin iç Yüzü* (Haz: Ali Karakurt), İstanbul, 1955, s. 5-6; Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, s. 368.

Fener Rum Patrikhanesi Patrik Vekili Dorotheos Pontus meselesi ile bizzat ilgilenmiş, abartılı nüfus istatistikleri ve Rumlara yönelik baskı uygulandığı iddiaları ile İstanbul'daki İtilaf Yüksek Komiserleri'ni ve Avrupa devletlerini etkilemeye çalışmış, ayrıca bu mesele ile uğraşmak üzere Batum eşraf ve tüccarlarından Bünyadoğlu'nun yardımı ile bir cemiyet de teşkil etmişti. Cemiyetin ilk üyeleri; Trabzon, Amasya, Samsun ve Kayseri metropolitleriydi. Sonradan üyeler çoğaldığı gibi, Yunanistan, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne heyetler gönderilerek oralarda da cemiyet adına şube açılması sağlanmıştır. Bu cemiyet, basın-yayın ve propaganda faaliyetlerinin yanı sıra Karadeniz kıyılarına yönelik göçleri de organize etmekteydi.⁵⁴ Yine Patrikhane, "Pontus Cumhuriyeti" adıyla kurulacak "Yeni Yunanistan"ın sınırlarını belirleyen bir de harita bastırarak Anadolu'da bulunan bütün metropolitlere göndermişti. Söz konusu haritada yeni Cumhuriyet, merkezi Samsun olmak üzere Batum'un kuzeyinden İnebolu'nun batısına kadar Karadeniz kıyılarıyla Ankara, Yozgat, Sivas, Gümüşhane, Şarkikarahisar, Tokat, Amasya ve Çorum vilayetlerini içine almaktaydı.⁵⁵

Pontus Rum Devleti ideali peşinde koşanların başında Trabzon Metropolit Hrisantos gelmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nda Rusların Trabzon'u işgalleri esnasında, onların oluşturduğu idare heyetinde yer alan Hrisantos,⁵⁶ mütarekeden sonra da Fener Patrikhanesi patrik vekili Dorotheos ile birlikte İtilaf Devletlerinin desteğini sağlamaya çalışıyordu. Dorotheos'un başkanlığını yaptığı heyete Trabzon Metropolit Hrisantos da üye olarak seçilmişti.⁵⁷

2 Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansı'na bir muhtıra sunan Hrisantos, Muhırasında Rum nüfusunu abartılı bir şekilde göstermekte ve nüfusu tamamen Müslüman olan Lazistan (Rize) hariç, bölgede büyük bir devletin yönetimi altında özerk bir Pontus Devleti kurulmasını, Trabzon, Samsun, Sinop, Amasya ve Karahisar'ın da bu yönetim sınırları içersine alınmasını istemekteydi. Hrisantos, kurulacak Pontus Rum Devleti'nin Ermenistan ile işbirliği yapacağını da taahhüt ediyordu.⁵⁸ Ancak, Hrisantos'un bu talepleri İtilaf Devletleri tarafından yeterli destek bulamadı.⁵⁹ Hrisantos, Paris Barış Konferansı'ndan

⁵⁴ M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul, 1996, s. 236.

⁵⁵ Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 237-238.

⁵⁶ Hrisantos, Trabzon'un Ruslar tarafından işgali esnasında, başta kendisi olmak üzere Rumlara gösterdiği ilgiden dolayı Rus Çarı'na teşekkür etmişti. Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Ankara, 1991, s. 6; Yerasimos, *Pontus Meselesi*, s. 54. Ayrıca Hrisantos, Trabzon'a giren Ruslardan temin ettiği silahları, Türklere karşı kullanmaları için çetelere vermiş ve bundan sonra çete faaliyetleri önemli ölçüde artmıştı. Yerasimos, *Pontus Meselesi*, s. 40.

⁵⁷ Erkan Cevizliler, *Memleket Gazetesi (10 Şubat 1919 - 20 Mayıs 1919)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2000, s. 168.

⁵⁸ Kitsikis, *Yunan Propagandası*, s. 31); Balcioğlu, *Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara, 1991, s. 110; Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara, 1995, s. 40.

⁵⁹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara, 1991, s. 93-94; Doğan Avcioğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi III*, İstanbul, 1996, s. 1284-1285.

umduğu desteği bulamayınca⁶⁰ Londra'ya gitmeye karar verdi. Hrisantos, İngiliz hükümeti ile yapığı görüşmede amacını ve düşüncesini şöyle belirlemiştir:

“Hedefimiz Türkiye'den, bağımsız bir Pontus Devleti için elden geldiği kadar büyük toprak koparmak ve Yunanistan'daki gönüllüleri de oraya taşıyarak bir Pontusçular ordusu kurmaktır. Sizi temin ederim ki bu ordu İngilizlerin onaylamayacağı hiçbir eylemde bulunmayacaktır.”⁶¹

1919 yılında gittiği Avrupa seyahatinden bir sonuç alamadan dönen Hrisantos, 1920 yılında yine aynı ümitlerle Avrupa'ya gitmişse de daha çok Ermeni taraftarı olan, daha doğrusu Trabzon'u Ermenistan'a vermeye kararlı olan Avrupa devletlerinden istediği desteği alamamıştır.⁶²

Hrisantos, Pontus Meselesi hakkında Avrupa devletleri başkentleri nezdinde yapığı girişimlerden beklediği sonucu alamaması ve bu arada Anadolu'daki milli hareketin giderek güçlenmesi karşısında politika değiştirerek Türk - Rum ortaklığına ilişkin şaşırıcı açıklamalarda bulunmaya başlamıştır. Hrisantos, Paris Barış Konferansı dönüşünde yapığı açıklamalarında; Avrupa'da, Trabzon'da bir Ermeni idaresinin kurulmaması için çalıştığını, Paris'teki Ermeni heyetiyle yapığı görüşmelerde onlara, Trabzon ve çevresinde Türk ve Rum unsurunun çoğunlukta olduğunu, bu bakımdan Türklerle Rumların birlikte yaşamaları gerektiğini ifade ettiğini belirtmiştir.⁶³

Hrisantos'un bu açıklamalarında samimi olmadığı Paris Konferansı dönüşü önce İstanbul'da sonra da Batum ve Tiflis'deki faaliyetlerinden anlaşılmaktadır. Zira Hrisantos, bu faaliyetleriyle Pontus Rum Devleti fikrinden vazgeçmediğini göstermişti.⁶⁴ Nitekim 16 Kasım 1919'da Harbiye Nezareti'nden XV. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen telgrafta bu durum vurgulanarak, Trabzon Metropolit'i'nin Pontus Rum Devleti kurmak için girişimlerde bulunmaya devam ettiğini bu hususta hariçten Rumların desteğini temin veyahut vilayet içindeki Rumlar arasında esaslı bir teşkilat yapmak için çalıştığını, harekâtının uygun bir surette takip edilmesi gerektiği ifade edilmekteydi.⁶⁵

⁶⁰ Hrisantos, Paris Konferansı'ndan umduğu desteği bulamamasına rağmen, Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumların katledildiğini ileri sürmeye ve bu iddialarını konferans delegelerine göndermeye devam etmiştir. Bu raporlardan birinde Hrisantos, mütarekeden beri Karadeniz Bölgesi'nin hemen her tarafında asayişsizliğin söz konusu olduğu, başıboş Türk çetelerinin Hristiyanlara zulmettiği ve Osmanlı Hükümeti'nin bunları önleyici tedbirler almadığı iddiasında bulunmuştur. *Fener Patrikhanesi'nin iç Yüzü*, s. 41-43.

⁶¹ Kitsikis, *Yunan Propagandası*, s. 336-337; Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 33.

⁶² Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, s. 138.

⁶³ H.T.V.D, Yıl: 4, (Mart 1955), Sayı: 11, Ves. No: 276.

⁶⁴ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 34-35. Bu faaliyetlerden birisi de, hükümet ve meclislerinin ayrı ayrı olduğu Rum ve Ermenilerden oluşan “Birleşik Pontus Cumhuriyeti” kurma girişimi idi. Ancak Ermeniler, İngilizlerin Pontusçuları desteklemediğini bildiğinden Hrisantos'un bu teklifini kabul etmediler. FO 608/82-544; Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 37.

⁶⁵ Ali Güler, *Dünden Bugüne Yunan - Rum Terörü*, Ankara, 1999, s. 45.

Hrisantos'un çabaları sonucunda Batum'da Pontus Meselesi için önemli adımlar atılmış ve 19 Temmuz 1920'de Kafkasya ve Güney Rusya temsilcilerinin katıldığı bir Pontus Kongresi toplanmıştır. Hrisantos'un da iştirak ettiği bu kongrede; Rumların eğitim amacıyla Yunanistan'a gönderilmeleri ve Avrupa'dan, Rusya'dan ve Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen Rumların durumu görüşülmüştür.⁶⁶

Fener Patrikhanesi ve metropolitler bu faaliyetlerinde Rum cemiyetleri ile işbirliği içerisinde hareket etmişlerdi. Avrupa Devletleri nezdindeki faaliyetlerinde kamuoyu desteğini arkasına almak isteyen Rum cemiyetleri, Avrupa ve Amerika kamuoyunu ve devlet adamlarını etkilemek üzere gazetelere; ilanlar, raporlar, yazılar, resim ve istatistikler göndermiş, bunlarda Rum nüfusunun Türklere çok olmasa bile azımsanmayacak bir nispette olduğu vurgulanarak Wilson Prensipleri'ne göre milli devletlerinin kurulmasını istemişlerdir.⁶⁷

Rum Cemiyetler, bu tür faaliyetlerden başka başkenti Trabzon olmak üzere bir Pontus Devleti kurulmasını sağlamak için Avrupa başkentlerini ziyaret etmek üzere komiteler teşkil etmiş⁶⁸, bu paralelde Rusya'daki Pontus Rumlarını temsilen dört delegeden oluşan bir heyet de İstanbul'a gelmiştir. Burada Fener Rum Patrikhanesi ile istişarelerde bulunan heyet, daha sonra buradan Atina'ya oradan da Paris'e hareket etmiştir. Söz konusu heyetin asıl amacı, Paris Sulh Konferansı'na ve Müttefik Devletlere birer muhtıra vermektir.⁶⁹ Yine aynı günlerde Trabzon Rumlarının isteklerinin neler olduğunu izah etmek üzere bir heyet oluşturulmuş, bu heyet de Rusya'dan gelen heyet gibi önce İstanbul'a buradan da bir Yunan torpidosuyla Yunanistan'a hareket etmiştir.⁷⁰ Pontus Rum Cemiyeti'nin İstanbul şubesi de, cemiyetin Avrupa'daki azalarıyla temaslarını artırmak ve teşebbüslerini genişletmek üzere, azalarından Arzuoğlu Efendi'yi Paris'e göndermeye karar vermiştir. Önceden Samsun Mebusluğu'nda bulunmuş olan bu kişinin amacı, önce Atina, sonra Paris'e giderek Pontus Rum Devleti yolunda bir dizi siyasi destek arayışına girişmekti.⁷¹

Pontus meselesinin ortaya çıkışında olduğu gibi, Avrupa kamuoyunun gündemine gelmesinde de Yunanistan büyük rol oynamıştır. Yunan Başbakanı Venizelos, Paris Konferansı'na sunduğu muhtırada 'Megali İdea' hedefleri arasında yer alan Pontus'tan bahsetmese de bu amacından vazgeçmiş değildir. Nitekim Paris Konferansı'nın toplanmasından yaklaşık bir yıl sonra gerek Venizelos'un, gerek Hrisantos'un Pontus'u İtilaf Devletleri'ne kabul ettirmeye

⁶⁶ *İkdam*, 20 Temmuz 1336/1920.

⁶⁷ Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara, 1968, s. 32.

⁶⁸ Jaeschke, a. g. e., s. 57.

⁶⁹ *Memleket*, 21 Mart 1335/1919.

⁷⁰ *Memleket*, 25 Mart 1335/1919.

⁷¹ *Memleket*, 10 Nisan 1335/1919.

çalıştıklarına şahit olmaktayız. Venizelos, Trabzon Metropolit Hrisantos'un Avrupa'daki faaliyetlerine tam destek vermekten başka Lloyd George nezdinde girişimde bulunarak Rusya'daki Rumların Karadeniz Bölgesi'ne getirilerek Pontus Devleti'nin kurulması doğrultusunda çalışmıştır. Venizelos, Lloyd George'a, İstanbul Hükümeti'nin Anadolu hareketini bastıramayacağını bu nedenle İstanbul'da ve Pontus'ta ayrı birer devlet kurulmasını önermiş ve Yunan ordusunun gücünün bunu gerçekleştirmeye yeteceğini belirtmiştir.⁷² Yunan Başbakanı'na göre, Anadolu'daki milli hareketin güçlenmesini ve Bolşevik yayılmasını ancak böyle bir devlet önleyebilirdi.⁷³

KARADENİZ BÖLGESİ'NE YÖNELİK RUM GÖÇÜ

Rumlar, Karadeniz Bölgesi'nde Türklere oranla oldukça az bir nüfusa sahip olduklarının farkındaydılar. Bu nedenle Rum cemiyetleri ve din adamları I. Dünya Savaşı'nda sevke tabi tutulsun tutulmasın, Mondros Mütarekesi'ni müteakip, Rusya, Romanya, Yunanistan, Avrupa, hatta Amerika'dan Anadolu'ya çok sayıda Rum göçmen taşımaya başladılar.

Karadeniz'e yönelik Rum göçünde Rum Muhacirin Cemiyeti büyük rol oynamaktaydı. Rum Muhacirin Cemiyeti, Galata'da Minerva Hanı'nda "Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu" adı altında çalışan Kordos Cemiyeti ile birlikte faaliyette bulunmaktaydı.⁷⁴ Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu'nun başlıca görevleri; Türkiye'de isyanlar çıkarmak, ihtilal teşebbüsünde bulunmak, düzeni bozmak için gelen Yunanlıları Rum göçmeni gibi göstererek Karadeniz sahillerine göndermek, Rum nüfusunun çoğunlukta olduğunu gelecek heyetlere göstermek için çeşitli nüfus kaydırmalarında bulunmak ve eksik yerlere göçmen adıyla Yunanlıları sevk etmek, çeteler kurmak, silah ve cephane temin edilerek Anadolu'daki Türk milli hareketine karşı yapılacak eylemleri organize etmektir.⁷⁵

Kordos Cemiyeti eliyle getirilen Rumlar kısa sürede silahlandırılıp, Türklere üzerine gönderilmeye başlandı. 13 Kasım 1918'de Merzifon Bölgesi'ndeki bir bölgeye Rum çetesinin saldırması,⁷⁶ Rum cemiyetlerin ne denli hızlı ve planlı çalıştıklarını göstermektedir.

Rum Cemiyetlerinin Karadeniz'e göçmen getirmesinde onlara en çok yardım edenlerin başında Trabzon Metropolit Hrisantos, Samsun Metropolit Germanos ve yardımcısı Eftimos Zitos geliyordu.⁷⁷ Hatta Trabzon Rum Metropolit, eski milletvekili Kofidi Efendi ile birlikte Trabzon'a Rum muhacir getirmeye yönelik bir cemiyet dahi kurmuşlardı. "Rum Muhacirin ve

⁷² Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk II*, Ankara, 1975, s. 340.

⁷³ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, s. 93-94; Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, s. 226.

⁷⁴ Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken I*, Ankara, 1959, s. 154.

⁷⁵ BOA, DH-KMS, 49-2/29.

⁷⁶ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, s. 369.

⁷⁷ Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus*, s. 241.

Fukaraperver” ismiyle faaliyette bulunan bu cemiyetin gerçek adı “Pontus İlhak ve İstiklal Komitesi” idi. Trabzon ve çevresine devam etmekte olan Rum göçü de daha çok bu cemiyetin marifetiyle yapılıyordu. Bu komitenin depolarında, göçmen adı altında getirdiği çete mensuplarına dağıtmak üzere 35.000 seri areşli Rus tüfeği ve 20.000'e yakın da rovelver, bomba vesaire yarıcı ve patlayıcı madde vardı.⁷⁸

Rum göçlerinin genel seyrine bakacak olursak, Trabzon'a yönelik göç hareketi daha yoğundu. Bunun sebebi ise, Rumların Samsun'a göre Trabzon'da Türklere oranla daha az olmalarıydı. Muhtelif hükümetler tarafından yapılan istatistiklerde Trabzon'daki Rum Nüfusun % 10'dan fazla olmadığı ortaya çıkmıştı.⁷⁹ Sonuçta bu nispetteki nüfusla Pontus Devleti teşekkül ettirilemeyeceğini anlayan cemiyetler ve Patrikhane, Trabzon'a daha fazla Rum muhacirinin gönderilmesini sağlamak⁸⁰ için İtilaf Devletleri temsilcileriyle yaptıkları görüşmelerde Osmanlı Hükümetleri'nin 50 yıldan beri Rumları hicret ettirdiklerini bunların dönmesi durumunda bölgede çoğunluğun ellerine geçeceğini iddia ediyorlardı. Kafkaslardaki Rumlar arasında da aynı yönde propaganda yaparak ve bolca paralar harcayarak onları ikna etmeye çalışıyorlardı. Bu bölgedeki Rumların bir kısmının Trabzon'a getirilmesi de başarılıydı. Trabzon'da İngiliz kontrol subayı olarak görev yapan Yüzbaşı Crawford da Rum muhacirlerinin Trabzon'a yerleştirilmelerine destek vermekte ve mahalli hükümet nezdinde girişimlerde bulunmaktaydı.⁸¹

Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey'in de İtilaf Devletleri'nden çekinmesi Rumların daha serbest hareket etmelerine neden olmaktaydı. Mehmet Galip Bey'in bu tutumu yüzünden mütarekenin ilk altı ayında Trabzon'a 8.000'i aşkın Rum göçmeni gelmişti.⁸²

Rum göçmenlerinin sevgi, Trabzon Rumlarının ümitlerini o kadar artırmıştı ki Trabzon'dan Paris'teki Hrisantos'a gönderilen mektuplarda muhaceret cereyanının bütün Rusya'yı kapladığı ve Trabzon'un da yavaş yavaş Yunanlılık nüfusu olmaya başladığı ifade edilmiştir.⁸³

29 Nisan 1919 günü Dahiliye Nezareti tarafından Samsun Mutasarrıflığı'na gönderilen telgrafta ise yüzlerce Rum ve Ermeni'nin Ünye, Bafra, Çarşamba ve Amasya'ya geçtikleri bildirilmekteydi.⁸⁴

⁷⁸ Pontus Meselesi, I. Kısım, s. 50; Metin Ayışığı, “Mütareke Başlangıcında Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum Tahriklerine karşı İstanbul Hükümeti'nin Aldığı önlemler”, *Milli Mücadele'de Giresun Sempozyumu* (6-7 Mart 1999), İstanbul, 1999, s. 6; BOA, DH - ŞFR, 102/88.

⁷⁹ BOA, DH-KMS, 53-2/92.

⁸⁰ ATASE, İSH, K.449, G.19, B.19-1.

⁸¹ BOA, DH-KMS, 53-2/92.

⁸² *Türk İstiklal Harbi I, Mondros Müttarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, 1999., s. 250.

⁸³ *Pontus Meselesi*, s. 144.

⁸⁴ BOA, DH-KMS, 50-1/87.

Yine Samsun'daki İngiliz mümessillerinden Yüzbaşı Hurst, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a gönderdiği bir raporda, 17 Mayıs 1919 günü Samsun'a bir Yunan vapuru vasıtasıyla Novorosisk'den 580 Rum göçmeni geldiğini bildirmektedir.⁸⁵

Özellikle Bolşeviklerden kaçan Rumların Batum'da büyük bir çoğunluk oluşturmaları, Pontus Rum Cemiyetlerinin Anadolu'ya göçmen getirmelerinde en büyük dayanakları olmuştur. Nitekim Batum'daki Pontus teşkilatı, Kafkasya'dan topladığı Rumları Karadeniz sahillerine sevk etmek amacıyla Trabzon'daki İngiliz mümessilinden yardım istemiş, bahane olarak ta Rusya'dan gelen Rumların büyük sefalet içinde yaşadıklarını belirtmiştir.⁸⁶

Karadeniz Bölgesi'ne yönelik Rum ve Ermeni göçlerine İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere ve Yunanistan, ekonomik, lojistik ve siyasi yönden önemli destek sağlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, milli mücadele sürecinde Pontusçuluk faaliyeti ve Rum göçüne yabancı devletlerin desteği ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

"...Bazı yabancı hükümetler, Pontus hükümetinin kurulması için yardım edeceklerine söz verdiler. Samsun ve dolaylarındaki Rum nüfusunu artırmak için de Rusya'daki Rum ve Ermenileri Batum'da topladılar. Onları, Türk Kafkas ordularından alınıp Batum'da depo edilen silahlarla donatarak sahillerimize çıkarmaya başladılar. Çetecilik etmek üzere kıyılarıımıza çıkarılabilecek birkaç bin Rum'u Sohum'da Haralambos adında bir adamın başında topladılar. Batum'da toplananların da Haralambos'un yanındakilere katılmaları sağlanıyordu. Bunları memleketimiz içinde, Samsun'daki bazı yabancı devlet temsilcileri tarafından korunuyor ve silahlandırılıyordu. Kıyılarıımıza çıkan bu çeteler, göçmenleri besleme maskesi altında, yabancı hükümetler tarafından yedirilip içiriliyordu.

Yabancıların Kızılhaç heyetleri arasında gelen subayların da örgüt kurmak, çetelerin askeri öğretim ve eğitimi ile uğraşmak ve gelecekteki Pontus Hükümeti'nin temelini atmakla görevlendirildikleri anlaşılıyordu..."⁸⁷

İtilaf Devletlerinin yardımıyla Karadeniz kıyılarına çıkarılan Rum çeteleri, Trabzon, Samsun, Kastamonu vilayetleri ve çevrelerinde Türklere yönelik kanlı eylemlere başladılar.

TRABZON VE ÇEVRESİNDE PONTUS RUM ÇETELERİNİN FAALİYETLERİ

Trabzon Vilayeti, Pontus Rumlarının ve Ermenilerin elde etmek istedikleri yer olması nedeniyle nazik bir durum arzetydi. Rumların ve Ermenilerin

⁸⁵ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk I*, s. 5.

⁸⁶ ATASE, *İSH*, K.100, G.19, B.19-1.

⁸⁷ M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara, 1989, s. 837-839.

bütün faaliyeti bu vilayeti kendi kontrollerine almaktı.⁸⁸ Türklere yönelik kanlı eylemlere başlayan Rum ve Ermeni çetelerinin ilk amacı bölgeye İtilaf Devletleri'nin müdahalesini sağlamaktı.⁸⁹

Trabzon Vilayeti dahilinde faaliyette bulunan çeteler, Karadeniz'in diğer yerlerindeki gibi dışardan özellikle Batum'dan gelmiş ya da getirilmişlerdi. Trabzon Vali Vekili'nin Dahiliye Nezareti'ne bildirdiği bölgedeki kanlı eylemleri gerçekleştirenler de Batum'dan gelmişlerdi.⁹⁰

Trabzon'a yönelik Pontus Rum ve Ermeni çete faaliyetleri yalnızca kıyı kesimleriyle sınırlı kalmamış, iç kesimlerinde de kendini hissettirmiştir. Bu dönemde Gümüşhane çevresi de Pontusçu Rumların ve Ermeni komitalarının tehdidi altındaydı.⁹¹

Pontus Rum çeteleri, hemen her fırsatta Türkleri tahrik edici hareketlerde bulunuyorlardı. Özellikle Noel ve Yortu günlerinde taşkınlıklar yapıyorlar, Türk köylerine saldırarak sonrada güya kendileri saldırıya uğramış gibi Avrupa'ya haberler gönderiyorlardı.⁹² Yöredeki Rum çete faaliyetleri, İngiliz temsilcilerinin bölgeye gelmeye başlamasıyla daha da artmıştır.⁹³ Çete faaliyetlerinin artmasının bir başka nedeni de Samsun'a İngilizlerin asker çıkarmasından sonra İzmir'in Yunanistan tarafından işgal edilmesiydi.⁹⁴ O zamana kadar ufak çaplı hırsızlık, gasp ve köylere saldırılar düzenleyen Rum çeteleri İzmir'in işgalinden sonra askeri birliklere ve karakollara da saldırılar düzenlemeye başladılar.⁹⁵

Bölgedeki Rum ve Ermeni çete faaliyetlerine Yunanistan büyük destek vermekteydi. Çetelerin ihtiyacı olan silah, cephane ve mühimmat gibi askeri malzemeler Yunan hükümetince karşılandığı gibi⁹⁶ Türk ordusunun Elviye-i Selâse'yi boşaltması sırasında geride bırakmak zorunda kaldığı depolardan da faydalanılmaktaydı. İngilizlerin çeşitli bahaneler ileri sürerek bu depolardaki silahları Rum ve Ermenilere verdikleri gerek Şevki Paşa gerekse Kâzım Kara-

⁸⁸ T.İ.H.I, s. 250.

⁸⁹ Çapa, *Pontus Mesclesi*, s. 38.

⁹⁰ BOA, DH, EUM-AYŞ, 16/88.

⁹¹ Abdullah Saydam, "Milli Mücadele'de Gümüşhane", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu*, (13-17 Haziran 1990), Ankara, 1991, s. 95.

⁹² Saydam, Milli Mücadele'de Gümüşhane, s. 97.

⁹³ Görünürde mütarekenin uygulanmasını kontrol etmek, gerçekte ise Rum ve Ermenilere destek olmak silahlandırma amacıyla İngilizler tarafından bölgeye gönderilen Rawlinson, mühendis olarak tanıttığı Cornor'u da beraberinde alarak Trabzon'dan Erzurum'a yola çıkmış ve Cornor'u maden aramak bahanesiyle Gümüşhane'de bırakmıştır. ATASE, İSH, K.90, G.63, B.63-1,2.

⁹⁴ BOA, DH-KMS, 54-2/74.

⁹⁵ BOA, DH-EUM, AYŞ 9/11.

⁹⁶ Bu hususla ilgili olarak Yunan Salib-i Ahmer teşkilatının gerek Batum'da ve gerek Trabzon'da çok aktif olarak çalıştığını, Rum çetelerine her fırsatta silah işe ve diğer askeri malzemeler getirdiğini ve hatta kendilerine ait gemilerle bu çeteleri Karadeniz'in muhtelif yerlerine çıkarmaya çalıştığını Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta açıkça belirtmekteydi. BOA, DH-KMS, 55-2/7.

bekir Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen telgraflarda açıkça belirtilmekteydi.⁹⁷

Yine Yunan gemileri göçmen adı altında Trabzon ve çevresindeki kıyılara çok sayıda çete mensubu çıkarmaktaydı. Çıkarılan bu Rum çeteler Yunanlı subaylar tarafından eğitiliyordu. 15 Ocak 1919 günü 9. Ordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafa göre, Yunan miralaylarından İstalyanos namında bir şahıs, maiyetinde beş zabıt ile beraber Karadeniz sahillerinde Pontus Hükümeti'nin ihyasına yönelik çeteler teşkil ve mevcut çeteleri eğitmek üzere Trabzon'a gelmişlerdi.⁹⁸ Eğitim verilen bu Rum çetelerinin içinde Yunan erleri de bulunmaktaydı.⁹⁹ Kısa bir süre sonra yine çete faaliyetinde bulunmak üzere Yunan miralaylarından Bakas'ın komutası altında Trabzon'a yeni bir grup daha gelmiş¹⁰⁰, ayrıca Samsun ve civarındaki Rumların ayaklandırılması için Yunan Erkân-ı Harp binbaşlarından Parcusu'nun 1.000 kadar Rum çeteciyle Samsun'a gönderilmesine karar verilmiştir.¹⁰¹

Yunanistan Batı Anadolu'da olduğu gibi, Trabzon, Giresun ve Samsun yörelerinde de Kızılhaç'ı siyasi amaçları için kullanmaktan çekinmemişti. Kızılhaç heyetlerinin yardımıyla Pontus Rum çetelerine silah ve cephane yardımı yaptıkları gibi doktor adı altında bölgeye subay ve propagandacı gönderiyorlardı.¹⁰²

Bölgede faaliyette bulunan İngilizler de, huzur ve güvenliği sağlama görünümüyle Ermeni ve Rumlara maddi ve manevi hemen her türlü yardım yapmakta, asılsız iddialarla bu yardımlarına zemin hazırlamaktaydılar.¹⁰³

İngilizlerin, Pontus Rumlarına ve Ermenilere silah yardımı özellikle Karadeniz'in kuzeyinden ve Batum'dan çekildikten sonra daha da artmıştı. 1920 Nisan ve Mayıs aylarında İngiliz yetkililerinin aralarında yapılan yazışmalarda silah yardımı konusu dile getirilmiş ve Batum yoluyla Ermenilere yardım yapılması kararlaştırılmıştı.¹⁰⁴ Nitekim Kâzım Karabekir Paşa 7 Haziran 1920'de TBMM'ne gönderdiği raporunda, Ermenilerin 90.000 kişilik orduyu donatacak silah ve mühimmata sahip olduklarını bildiriyordu.¹⁰⁵ Rum ve Ermeni milislerde İngiliz ve Yunan ordusuna gönüllü olarak kayıt yaptırmakta, dönemin son model silahlarıyla eğitilmekteydiler.¹⁰⁶

⁹⁷ BOA, DH-KMS, 51-2/19.

⁹⁸ ATASE, İSH, K.83, G.7, B. 7-1.

⁹⁹ ATASE, İSH, K.910, G.179, B.179-1.

¹⁰⁰ BOA, DH-KMS, 49-2/51; DH-KMS, 49-2/57.

¹⁰¹ ATASE, K1.605, D.173, F.1.

¹⁰² BOA, DH-KMS, 53-1/21.

¹⁰³ ATASE, İSH, K.45, G.54, B.54-1.

¹⁰⁴ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, 1982, s. 242.

¹⁰⁵ Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1983, s. 268.

¹⁰⁶ ATASE, İSH, K.121, G.33, B.33-1.

Bu arada yine İngilizlerin ve Yunanlıların desteği ile 18 Aralık 1919'da Batum'da Sarraf Yuvanidis Efendi'nin başkanlığında Pontus Rum Hükümeti'nin kurulduğunu burada belirtmek gerekir.¹⁰⁷

Pontus çetelerine yardım eden diğer bir devlet de Amerika Birleşik Devletleri idi. Nitekim yukarıda bahsettiğimiz üzere Pontusçuların ilk teşkilat merkezleri Merzifon'daki Amerikan Koleji'ydi. Karadeniz Bölgesi'ndeki Amerikan ticaret şirketleri de Pontus Rum faaliyetlerine destek olmaktaydılar.

Amerikan yardım heyetleri, Rum ve Ermeni teşkilatları vasıtasıyla yardıma muhtaç Hıristiyanlara el uzatırlarken, aynı iyi niyeti çok daha zor durumda olan Türklere göstermiyorlardı.¹⁰⁸

Pontus Rumlarının yoğun propagandasına rağmen bölgeyi ziyaret eden Amerikalı siyasi ve askeri görevlilerden bazıları gerçekleri açıklamaktan kendilerini alamamışlardır. 24 Haziran 1919'da Giresun'u ziyaret eden Amiral Bristol, şehrin savaştan ne kadar etkilendiği, bölgenin geçim kaynağı ve Türk, Rum, Ermeni nüfusu hakkında Kaymakam, Müftü ve Metropolit'ten bilgi aldıktan sonraki beraberindeki heyetle şehri gezmiş ve bu gezisi hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bristol, bu raporunda Rumların yarattığı anarşi ortamından duyduğu rahatsızlığı belirterek, İzmir'in işgali sırasında uygulanan yöntemlerin burada da uygulandığının altını çizmiştir.¹⁰⁹

SAMSUN VE ÇEVRESİNDE PONTUS RUM ÇETELERİNİN FAALİYETLERİ

Pontusçu Rumların, katliam, şekavet ve soygunculuk yaptığı yerlerden biri de Samsun civarı idi. Mütareke gereği sayıca ve teçhizatça azaltılan Türk askeri birliklerinin oldukça etkisiz kalmasından dolayı Samsun ve çevresi 1919'un ilk yarısında Pontus Rum çetelerinin kontrolüne geçmişti.¹¹⁰ Samsun merkeze bağlı bazı Rum köy veya mahalleleri ile buralarda faaliyet gösteren Rum çeteleri şunlardı: Derecik Köyü-Anestesoglu Hacı ve Braderleri Çetesi, Yarmalı Yatak Köyü-Saurhan Hacı Bedros Çetesi, Karasungur Köyü-Haridosoglu Karadimitri Çetesi, Ömer Gölü Köyü-Yorgi Çetesi, Adaköy-İstefanoğlu Kör Penayut Çetesi, Elmaçukuru Köyü-Yorgi ve Nikolaoğlu Kosti Çetesi, Karagül Köyü-Abanoz Yorgi Çetesi, İkizpınar Köyü-Yanko Çetesi, Enderun Köyü-Vasilaki Çetesi, Ökse Köyü-Peneyutoğlu Kosti Çetesi, Boylan Köyü-Sava Damadı Sovakim Çetesi, Demircisuyu Köyü-Nikofor Çetesi, Adatepe Köyü-Kör Penayut Çetesi, Hayat Deresi-Kiliboğlu Yanko Çetesi, Sarı Kilise Köyü-Sokuluğlu Çetesi.¹¹¹

¹⁰⁷ Mahmut Goloğlu, *II. Meşrutiyet*, Ankara, 1970, s. 17.

¹⁰⁸ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 61.

¹⁰⁹ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 62.

¹¹⁰ BOA, DH-KMS, AYS, 9/11.

¹¹¹ Bünyamin Kocaoğlu, *15. Fırkanın Samsun'daki Faaliyetleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*,

Özellikle İngiliz askerlerinin Samsun'a çıkmasından sonra merkez dahil olmak üzere – ki merkezde diğer yerlere göre daha çok askeri birlik, jandarma ve korucu vardı – bütün çevre ilçe ve köylerde Rum çetelerinin saldırıları artmıştı.¹¹² Öyle ki Rumların teşkil ettiği çeteler, gündüzleri dahi silahlı gezmekte, etrafa yaygın ateşi açmakta¹¹³ ve şoselerden gelip-geçen yolcu arabalarını soy-maktaydılar. Türk köylüleri ihtiyaçlarını karşılamak için şehre gelemiyor, gelen-ler de yollarda öldürülüyor ya da soyuluyordu.¹¹⁴

Samsun Mutasarrıfı, 1919'un Mart, Nisan ve Mayıs aylarında Dahiliye Ne-zareti'ne Rum çetelerinin işlediği cinayet, gasp ve baskınlar hakkında çok sayı-da telgraf göndermişti.¹¹⁵ Mart'ın 14. gecesi Samsun'un Tekke Köyü'nde ha-nesine gitmekte olan Ali oğlu Hasan'ın para ve eşyası Rum eşkıyası tarafından gasp olunması, 22 Mart günü Karalar Köyü'nde Mustafa adlı şahsın eşkıyalar tarafından katledilmesi, aynı ayın 29. günü beş silahlı eşkıya Çarşamba'dan gelmekte olan bir arabanın önüne çıkarak içinde bulunan Tevfik Bey adında bir zat ile iki kadını dağa götürmeleri,¹¹⁶ yine Mayıs'ın 18. günü Samsun'un Kâni Köyü'nden Güdüklü Mahallesi'ne 50'yi mütecaviz Rum eşkıyası baskın yaparak 20 çift öküz, 30 inek, 12 camış, 5 at, 5 koyun, 15 keçi ve dört hanenin eşyasını gasp etmeleri, ertesini günü Korupelit Karakolu'nun 50 kadar eşkıya tarafından baskına uğraması,¹¹⁷ bu olaylardan yalnızca bir kaçıydı.

Yerel ve merkezi hükümete gönderilen telgraflarda, Rum çete mensupları-na, buldukları şehir, kasaba ve köylerdeki Rum halkı ve metropolitleri yar-dım ve yataklık etmekteydi. Havza'daki jandarma zabiti tarafından Sivas Vila-yeti'ne bildirilen rapora göre Havza'ya bağlı Susuz Köyü'nü basan Rum çetele-ri Taşoluk Köyü Rum Papazı tarafından korunuyordu.¹¹⁸ Mustafa Kemal Pa-şa'nın 11 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta ise Rum halkının çetelere yardımı hakkında şu bilgiler verilmekteydi:

“Memleketlerine avdet etmek üzere Mayıs'ın 29. günü Merzifon Kazası'nın Mahmutlu Karyesi'nden geçmekte olan 28 neferin karye-i mezkûrede yemek yedikleri esnada 30 kadar Rum eşkıyası, karyeden muhtarın oğlu Kirbaki (Kiryaki), Vasil Yarko, Sada oğlu İstakato, Papaz oğlu Yanko ve Hacı Pavli oğlu Kara Vasil isimli eşhası da beraberlerine alarak, mezkûr efradı katlettikleri Amasya Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir...”¹¹⁹

Samsun, 1998, s. 138-139.

¹¹² BOA, DH-KMS, AYŞ, 9/11.

¹¹³ H.T.V.D, Yıl: 3, (Mart 1954), Sayı: 7, Ves. No: 158.

¹¹⁴ Celal Bayar, *Bende Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş VIII*, İstanbul, 1997, s. 105.

¹¹⁵ BOA, DH, EUM-AYŞ, 4/92; BOA, DH, EUM-AYŞ, 4/45; BOA, DH, EUM-AYŞ, 5/34.

¹¹⁶ BOA, DH, EUM-AYŞ, 5/32

¹¹⁷ BOA, DH-EUM AYŞ, 9/11.

¹¹⁸ BOA, DH, EUM-AYŞ, 17/71.

¹¹⁹ ATASE, İSH, K.24, G.77, B.77-1.

Yine Fatsa civarında bir Rum çetesini takip eden bir müfrezemiz eşkiya ile çatışmaya tutuştuğu esnada, civar Rum köylerinden bin kadar silahlı ahali tarafından kuşatılarak müfrezemizden bir zabıt, yedi nefer şehit edilmiş ve müfrezemiz güç bela kuşatmayı yararak geriye çekilmek zorunda kalmıştır.¹²⁰

Samsun'un Vezirköprü civarlarında eşkiyalık yapmakta olan Rum çetelerinin bastırılması için Amasya'dan gönderilen 100 kişilik bir kuvvetle, yöredeki Rum köylerinin desteklediği Pontusçu çeteler arasında meydana gelen çatışmada da bir binbaşı, bir yüzbaşı ve yirmi beş er şehit olmuştur.¹²¹

Bu olayların hemen akabinde yeni müfrezelerin sevk edilmesi üzerine Rum ahalinin köyleri tahliye ile dağlara çıkması Rum çetelerinin bölgedeki Rum halkından yoğun destek gördüğünü zaman zaman da birlikte hareket ettiğini göstermekteydi.¹²²

Asayiş bakımından sancak esas itibarıyla Samsun - Sivas yolunun doğusu ve batısı olmak üzere başlıca iki kısma ayrılır. Samsun ve Sivas yolunun doğusunda asayiş meselesinin yaşandığı en önemli bölge Çarşamba ve Terme kazaları olmuştur.

Çarşamba'da asayiş ihlal eden en önemli unsurlar Ermeni ve Rum çeteleri idi. Burada Rum çete faaliyetlerinin diğer yerlerden az olmasının en önemli nedeni bura Rumların bölgede daha etkili olan Ermeni çeteleri ile işbirliği yapmasından ve onlara katılmasından ileri geliyordu.

Çarşamba ve civarındaki en önemli Ermeni çeteleri şunlardı: Leon Çetesi, Papaz Elyum Çetesi, Ohannes Hacı Artin Ağa Çetesi, Haçin Usta Çetesi, Bölükbaşı Ohannes Çetesi, Mansuroğlu Yanya Çetesi, Sarı Ohannes Çetesi. Bunlar Ermeni çeteleri idi.¹²³

Çarşamba kazasındaki bazı Rum çeteleri ise şunlardı: Kör Lazarani'nin oğlu Yuvan Çetesi, Haçin Usta Çetesi, Yovakim Çetesi, Aglos Çetesi, Akça Papaz çetesi, Vasil Çetesi ve Todor Çetesi.¹²⁴

Buradaki Ermeni ve Rum çetelerinin ortak hareketleri sonucu; 335 ev, 2 cami, 2 okul, 24 samanlık ve diğer binalar olmak üzere toplam 382 bina yakılmış ve tahrip edilmiştir. Bunlardan başka 2 öldürme, 2 ırza tecavüz ve 100 değişik hırsızlık ve gasp olayı meydana gelmiştir.¹²⁵

Samsun-Sivas hattının batı kısmında ise asayiş meselesinin yaşandığı en önemli yer Bafra ve yakınındaki Nebyan mıntukası idi. Bu bölgede asayiş ihlal

¹²⁰ ATASE, İSH, K.10, G.104, B.104-2.

¹²¹ ATASE, İSH, K.14, G.135, B. 135-1.

¹²² ATASE, İSH, K.15, G.99, B.99-2.

¹²³ Kocaoğlu, 15. *Fırkanın Samsun'daki Faaliyetleri*, s. 139-140.

¹²⁴ ATASE, K1.783, D.39, F.30-16.

¹²⁵ Mehmet Evsile, "Atatürk'ün Samsun'a Çıktığı Sırada Samsun ve Çevresinin Asayiş Durumu", *19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu* (20-22 Mayıs 1999), Samsun, 2000, s. 170.

eden en önemli unsur ayrılıkçı Rumlardı. Rum köylerinin en yoğun olduğu bu bölge aynı zamanda Rum çetelerinin de ilk eylem alanlarından biri olmuştur. Bu bölge halkı, I. Dünya Savaşı'nda seferberlik emrine itaat etmemiş, aynı emre karşı koyan Bafra Rumları da bunlara katılmıştı. Buranın çeteleri kendilerini yeteri derecede kuvvetli görür görmez Türk köylerine saldırmaya başlamışlardı.¹²⁶

İtilâf Devletleri ve Patrikhanenin desteğini arkasına olan Nebyan Çeteleri katliamlarını bu bölge dışına da taşımışlar ve toplam 500 Türk evini tahrip etmişlerdi.¹²⁷

Kayıtlarda yer aldığı kadarıyla Nebyan çeteleri 1914 senesi Ekim'inden 1920 senesi sonuna kadar Türklere yönelik 110 olay gerçekleştirmişlerdir. Adli kayıtlar dışında kalmış olup, daha sonra jandarma ve askeriye tarafından yapılan tahkikatta ortaya çıkarılmış olan olayların sayısı ise 83 tür. Nebyan çetelerinin katlettiği Türklere isim ve hüviyetleri bilinenlerin sayısı 136 olup, bunlara Çağşur ve Kuşça Köyleri katliamında katledilen 367 kişinin ilave edilmesiyle bu sayı 503'e ulaşır. Yine 1920 senesi sonuna kadar Bafra Kazası ile Bafra etrafında katledilen Türklere 31 adediyle birlikte, suç sayısı tespit edilemeyenlerin de ilavesiyle yalnızca bu civarda katledilen toplam Türk sayısı 600 den fazla çıkar.¹²⁸

Aralık 1920'de Bafra'daki 56. Alay Kumandanlığı tarafından yapılmış olan bir araştırmaya göre sadece Nebyan Dağı ve havalisinde 5-10 köyden ibaret olan Rum çetelerinin kuvveti 500 kişi idi. Bunların tamamı silahlı olup, çetelerin en küçüğü 40-50 kişiden oluşmaktaydı.¹²⁹

Yalnızca Bafra'da faaliyet gösteren Rum çetelerinden bazıları şunlardı: Hacı Andon Çetesi, Anastas Yorgi Çetesi, Eczacı Alko Çetesi, Reji Müdürü Duracı Çetesi, Papas Anastas Çetesi, Hacı Abos Çetesi, Dağanoğlu Todori Çetesi, Suzirioğlu Kırıyako Çetesi, Orakoğlu Penayut Çetesi, Balcıoğlu Yorgi ve Kostantin Çetesi.¹³⁰

Ünye ve Terme'de de çok sayıda Rum çetesi vardı. Doktor Corci Çetesi, Vasil Çetesi, Abacı Yorgi Çetesi, Abacı Hristo Çetesi, Mihailoğlu Nikola Çetesi, Nikolaoğlu Hristo Çetesi, Terme Metropolit Vekili Milidis Çetesi, Kara Yorgi Çetesi, Leondi Çetesi ve Genadidis Çetesi bunlardan yalnızca bazılarıdır.¹³¹

¹²⁶ Pontus Meselesi, s. 189.

¹²⁷ Pontus Meselesi, s. 189.

¹²⁸ Pontus Meselesi II, s. 5.

¹²⁹ ATASE, K1.783, D.39, F.30-15.

¹³⁰ ATASE, K1.783, D.39, Fih.30-14.

¹³¹ ATASE, K1.419, Dos.3, Fih.3-2; ATASE, K1.783, Dos.39, Fih.30-17.

Pontus davasına hizmet eden ve bölgede asayiş ihlal eden Rum çetelerinin bulunduğu yerlerden birisi de Fatsa kazası idi. Burada faaliyet gösteren Rum çetelerinden bazıları şunlardı: Muhtar Kostı Çetesi, Dava Vekili Mıgırdıç Çetesi, Eczacı Yanko Çetesi, Papaz Todari Çetesi, Kabaköy Muhtarı Yorgi Çetesi, Papaz Hristo Çetesi, Alakiriş Köyü Muhtarı Nikola Çetesi ve Gorgoroğlu Emensual Çetesi.¹³²

Pontus Rum faaliyetlerinin yoğun olduğu kazalardan olan Havza'da 35 Rum köyü vardı. Bu köylerden 700 civarındaki erkek nüfus Rum çetelerinde bizzat faaliyet göstermekte idi. Bu çeteler, Çavuşoğullarından Lefteroğlu Çetesi, Vasil Çetesi, Zurnacı Sava Çetesi, Hacı Çavuş Çetesi, Sarı Pavli Çetesi, Anastas Çetesi, Papasoğlu Manuel Çetesi, Seferoğlu Yorgi Çetesi, Deli Tanes Çetesi, Topal Bedros Çetesi, Kumarcı Vasil Çetesi, Yani Çetesi ve Terzi Panço Çetesi idi.¹³³

Havza'da Pontusçu faaliyetlere destek veren önemli ölçüde Rum tüccar grubu bulunmaktaydı. Bu tüccardan bazıları, Samsun'un Yağibasın Köyü'nden Fabrika Müdürü Espir Efendi, Havza'dan İstemi, Yakudis Yakudis'in biraderi Bedras ve Karaflla Hamus isimindeki Rumlardı.

Havza'daki Pontus çetelerini teşvik ve tahrik edenlerden biri de Samsun Rum Metropoliti idi.¹³⁴

Kavak mıntıkası da Rum çetelerinin en çok faaliyette bulunduğu bölgelerden biriydi. 11 Ağustos 1920'de Kavak Mıntıka Kumandanlığı'ndan gönderilen bir yazıda, Kavak Nahiyesi'ne bağlı Sıralı Köyü'nde Rum çetelerinin yanlarına bazı Çerkes Çetelerini de alarak şekavet hareketlerinde bulunduğu bildiriliyordu.¹³⁵

Bunlardan başka Canik Mutasarrıflığı dahilinde bulunan Vezirköprü ve Ladik'te de başta Rumlar olmak üzere birçok eşkıya şekavet faaliyetlerinde bulunmakta idi.¹³⁶ Yalnızca 1920 yılı sonuna kadar Vezirköprü Kazası'nda 66, Ladik Kazası'nda da 43 olay meydana gelmiştir.¹³⁷

Pontus Rumlarının çete faaliyetleri Karadeniz iç kesimlerinde de yoğun bir şekilde devam etmekteydi. Tokat'ta bazı Rum köyleri tek başına bazıları da diğer Rum köylerle birleşerek çeteler oluşturmuşlardı.¹³⁸

Tokat'ta 30 kişiyi öldüren Rum çeteciler Turhal'ın de Serpin Köyü'nü basarak 2 asker öldürüp, 96 büyükbaş hayvanı 700 aşkın da koyunu alıp götürdü-

¹³² ATASE, K1.783, Dos.39, Fih.30-18.

¹³³ ATASE, K1.783, Dos.39, Fih.30-19.

¹³⁴ ATASE, K1.783, Dos.39, Fih.30-19.

¹³⁵ ATASE, K1.888, Dos.3, Fih.18-3.

¹³⁶ Kocaoğlu, 15. *Fırkanın Samsun'daki Faaliyetleri*, s. 143.

¹³⁷ Evsile, Atatürk'ün Samsun'a Çıktığı Sırada Samsun ve Çevresinin Asayiş Durumu, s. 171.

¹³⁸ Halis Asarkaya, *Ulusal Savaşta Tokat*, 1936, s. 136-137.

ler. Yine Kesecibaba köyüne saldıran Rumlar 3 Türk'ü öldürüp, birçok hayvanı da kaçırdılar. 1921 yılında Yalnızca Erbaa Kazası'nda 279 Türk'ü katlettiler.¹³⁹

Amasya şehir merkezinde Mondros Mütarekesi'nden 1920 yılının sonuna kadar Rum çeteleri tarafında gerçekleştirilen olayların sayısı 23, bu olaylarda ölen Müslümanların sayısı ise 25'ti. Ayrıca bu süre içerisinde 17 köye saldırılmış ve yüzlerce hayvan gasp olunmuştu.

Pontusçu çetelerin oldukça yoğun olarak bulunduğu yerlerden biri olan Merzifon'da ise, yalnızca 1920 yılı sonuna kadar 45 olay gerçekleşmiş ve bu olaylarda 6'sı asker, 13'ü sivil olmak üzere toplam 19 Müslüman hayatını kaybetmişti.¹⁴⁰

Devletin güçsüzlüğünden ve İtilaf Devletleri'nin kendilerine yardımcı olmalarından faydalanarak dağa çıkan ve azgınlıklarını büsbütün artıran Pontus Rum çetelerinin sayısı bir ara 25.000'e ulaşmıştı. Bölgedeki köy ve kasabalarda yaşayan Rum halkının, eşkiyaya yataklık ve yardım etmesinden de destek alan Pontusçu çeteler Mütarekeden Merkez Ordusunun kurulduğu tarihe kadar geçen sürede bu bölgede 750 Türkü öldürmüşlerdi.¹⁴¹

Diğer bölgelerde olduğu gibi Samsun ve çevresindeki Rumlara yardım konusunda Yunanistan da önemli rol oynamaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın, 24 Haziran 1919'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafa göre; Yunanistan son zamanlarda Samsun'a 130 çete reisi ve 20.000 lira para göndermişti.¹⁴²

Yunan Kızılhaç gemileri Samsun Rumlarına insani yardım adı altında sürekli olarak silah taşımakta¹⁴³ ve Yunan savaş gemileri başta Metropolitler olduğu halde Rum halkı tarafından gösterilerle karşılanmaktaydı.¹⁴⁴ Çok sayıda üst düzey Yunan subayı da Pontusçu çeteleri eğitmek ve silahlandırmak üzere bölgeye gönderilmişti.¹⁴⁵ 15. Fırka Kumandanlığı'nın 19 Ocak 1920'de 3. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafta, çeteci kıyafetindeki iki Yunan subayın Gümüşhacıköy civarındaki köylere gelerek silah dağıttığı ve durumun gergin olduğu bildirilmekteydi.¹⁴⁶

¹³⁹ Asarkaya, *Ulusal Savaşta Tokat*, s. 139.

¹⁴⁰ Evsile, Atatürk'ün Samsun'a Çıktığı Sırada Samsun ve Çevresinin Asayiş Durumu, s. 170-171.

¹⁴¹ Balcıoğlu, *Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, s. 1.

Ankara, 1991, s. 1; Süleyman Kocabaş, *Türk - Yunan Münasebetleri*, İstanbul, 1988, s. 143.

¹⁴² Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, Ankara, 1985, s. 89.

¹⁴³ Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, s. 43.

¹⁴⁴ ATASE, İSH, K.76, G.94, B.94-1.

¹⁴⁵ ATASE, İSH, K.314, G.135, B.135-2.

¹⁴⁶ ATASE, İSH, K.203, G.139, B.139-1.

Yunan Hükümeti'nin Samsun ve çevresine yönelik bir diğer girişimi de mütarekeden önceki ve hali hazırdaki Rum nüfusunu ve sahip oldukları serveti belirlemek üzere bölgeye memurlar göndermek olmuştur.¹⁴⁷

KASTAMONU VE ÇEVRESİNDE PONTUS RUM FAALİYETLERİ

Pontusçu faaliyetler Batı Karadeniz Bölgesi'nde de etkili olmaktadır. Burada 19. Yüzyıldan beri bütün Karadeniz kıyıları boyunca Pontus Rum Devleti'ni kurmaya çalışan bir Rum zümresi vardı. Amerikalı göçmen Papaz Klamatıyos ile bunlardan bazıları o zaman İnebolu'ya gelerek şehre hakim bir tepede ilk Pontus merkezini kurmuşlardı.¹⁴⁸

Milli mücadele yıllarında bölgenin İtilaf Devletleri faaliyetine açık olması, daha doğrusu bu bölgeye kolayca girebilmeleri, yerel yöneticilerin İstanbul Hükümeti ile Milli Hareket arasında bocalaması, yöre insanın huzurunun kaçmasına güveninin sarsılmasına ve eşkıyalık olaylarının artmasına neden olmuştur.¹⁴⁹

Batı Karadeniz'deki Rumlardan en etkili faaliyette bulunanlar İnebolu Rumlarıydı. Eskiden beri İstanbul ile yabancı memleketlerde sürekli temasta bulunan İnebolu Rum ve Ermenileri daha uyanık ve daha komiteci idiler.¹⁵⁰ Bölgedeki Rum ve Ermeniler İtilaf Devletleri lehinde casusluk faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Nitekim 23 Ocak 1921'de Kuva-yı Milliye tarafından İstanbul'dan Ereğli'ye kaçırılan Alemdar gemisini Fransız ve İtalyanlara haber verenler Ereğli Rumları idi. Yine 30 Kasım 1921 tarihinde Kuva-yı Milliye tarafından Ereğli'de ele geçirilen Yunan vapurunun Fransızlarca kurtarılmasını Rum İkiyoyadi Efendi sağlamıştı. Nişan isimindeki bir Ermeni de Fransız Müslüman askerlerinin firarlarını sağlamak için Zonguldak'ta Kuvay-ı Milliye tarafından yürütülmekte olan çalışmalarını Fransızlara ihbar etmiştir. Nitekim Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'nin 1 Ağustos 1920 tarihli Garp Cephesi'ne gönderdiği telgrafında bu ihbar sebebiyle sözkonusu çalışmaların akim kaldığı belirtilmektedir.¹⁵¹

Doğu Karadeniz'de olduğu gibi buradaki Pontusçu faaliyetlere de İtilaf Devletleri desteği söz konusuydu. Bu destek yine diğer yerlerde olduğu gibi daha çok Rum çetelerine silah ve cephane teminine yönelikti.¹⁵²

¹⁴⁷ BOA, DH, EUM-AYŞ, 18/107.

¹⁴⁸ Peker, 1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri (İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar), İstanbul, 1955. s. 16.

¹⁴⁹ BOA, DH-KMS, 50-3/2.

¹⁵⁰ Peker, İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri, s. 16.

¹⁵¹ Ali Sankoyuncu, "Zonguldak ve Havalisinde Milli Mücadeleye Zarar Verici Faaliyetler", A.A.M.D, VIII/23, (Mart 1992), s. 351-352.

¹⁵² BOA, HH-KMS, 57-2/22-1.

PONTUSÇU FAALİYETLERE KARŞI ALINAN TEDBİRLER VE SORUNUN ÇÖZÜMÜ

Karadeniz Bölgesi'ne yönelik Pontusçu faaliyetlere karşı İstanbul Hükümeti, bölgeye, göçmen, silah, cephane, propaganda dokümanı sokulmasına engel olmaya çalışmış, bu konuda hassas olmaları için yerel yöneticileri uyarılmış¹⁵³, bölgeye bazı takviye askeri birlikler göndermiş¹⁵⁴, ancak bir sonuç alamamıştır. Çünkü çeteciliğin önlenmesi için alınan tedbirler ve kolluk kuvvetleri yeterli değildi bu nedenle de gönderilen emirler bölgedeki yetkililer tarafından uygulanamıyordu.¹⁵⁵

İstanbul Hükümeti bölgedeki gelişmelerden kaygı duymasına rağmen, barış antlaşmasından beklentileri nedeniyle daha fazla ileri gidememiş, hatta İngilizlerin, bölgede asayişin olmadığı, Türklerin Hristiyanları katlettiği ve mütareke şartlarının ihlal edildiği iddialarına maruz kalmıştır.¹⁵⁶

İngilizlerin iddiaları ve notaları üzerine bölgeye gönderilen Mustafa Kemal Paşa'nın bölgede yaptığı incelemeler ve şahit olduğu olaylar sonucu sadarete gönderdiği telgraflar, Karadeniz Bölgesi'ndeki asayişsizliğin sorumlusunun Türkler değil, Rum-Ermeni çeteleri olduğunu ortaya koymuştur.¹⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türk milli hareketi, batıda İngiliz destekli Yunan ordusuna ve doğuda yine İngiliz destekli Ermeni kuvvetlerine karşı savaşırken aynı zamanda Pontus sorunu ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, onun şubeleri ve yayın organları Karadeniz Bölgesi'ndeki ezici Türk varlığını dünyaya duyurmaya çalışırken, Topal Osman ve Ali Rıza Bey komutasındaki Türk milis kuvvetleri de halkı Rum çetelerinin saldırılarından korumaya çalışmışlardır.¹⁵⁸ Ancak Yunan işgallerinin giderek genişlemesi, İngilizlerin ve İstanbul Hükümeti'nin kışkırtmalarıyla çıkan isyanların yaygınlaşması Pontusçu Rumlara karşı daha ciddi tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti de bu amaçla; bir beyanname yayınlayarak Rum çetelerin

¹⁵³ BOA, DH-ŞFR, 97/304.

¹⁵⁴ BOA, DH-ŞFR, 94/71.

¹⁵⁵ 27 Mart 1919 tarihinde 9. Ordu Kumandanlığı tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen telgrafa göre bölgedeki asayişin sağlanamamasında mahalli idarecilerin pasifliği önemli rol oynamaktaydı. Zira Samsun ve havalisindeki asayişsizliğin önlenmesi için askeri birlikler gece-gündüz çalışmalarına rağmen mahalli hükümetten yeterince yardım alınamıyordu. ATASE, İSH, K.77, G. 56, B.56-1.

¹⁵⁶ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, s. 279; Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 104.

¹⁵⁷ Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Milli Mücadeleyi Başlatmasına Dair Belgeler, s. 18; Belge No: 3; H.T.V.D, Yıl: 2, (Haziran 1953), Sayı: 4, Ves. No: 71.

¹⁵⁸ ATASE, K1.419, D.8, F.8-15.

silahları ile birlikte teslim olmalarını istemek, Yunanistan'ın Karadeniz sahillerinden çıkarma yapma ihtimaline karşı sahil kesiminde oturan Rumların bir kısmını Anadolu içlerine sevk etmek¹⁵⁹, silahlı grupların etkisiz hale getirilmesi için de özel bir ordu (Merkez Ordusu) kurmak gibi çeşitli askeri, idari ve hukuki tedbirler almıştır.¹⁶⁰

Pontus çetelerine karşı alınan bu tedbirler ve bazılarının idam cezasına çarptırılmaları üzerine, İstanbul Fener Rum Patrikhanesi Cemiyet-i Akvam'a idamların durdurulması için müracaat ederken, Pontus teşkilatları ve Yunanistan da İtilaf Devletleri'ne Karadeniz Bölgesi'ndeki Hristiyanlara zulüm yapıldığı yönünde şikayette bulunarak bu devletlerin ve kamuoylarının TBMM'ne karşı harekete geçmelerini sağlamışlardır. Nitekim, ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya devletleri komiserleri, TBMM'ne birer nota göndererek Rumlara yönelik tehdit ve yargılamaları protesto etmişlerdir.¹⁶¹

TBMM Hükümeti Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, İtilaf Devletleri'ne verdiği cevabi notada; Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Yunanistan'ın Karadeniz Bölgesi'nde bir Rum devleti kurmak için bir çok siyasi ve askerî teşkilatlar kurdukları, bunların bir çok Müslümanın katliamına neden oldukları belirtilmiş, bu olayların önüne geçilmesi bazı askerî ve idari tedbirler alındığı, bu tedbirlerin uygulanması esnasında masum halka zarar gelmemesi için azami gayret sarfedildiği, yalnızca sahil halkından olup Rum çetelerine yataklık edenlerin iç kısımlara gönderildiği,¹⁶² yalnızca asayiş bozanların takip edildiği ve yargılandığı ve bu uygulamalar sırasında Müslüman-Hristiyan ayrımı yapılmadığı bildirilmiştir.¹⁶³

Sonuçta hiçbir dış baskı ve müdahaleyi dikkate almayan TBMM Hükümeti, Pontus çetelerine karşı kararlı bir şekilde mücadele etmiş ve 1923 yılının ilk aylarında Pontus Rum isyanı tamamen bastırılmıştır. Bu süre içerisinde Pontusçu çeteler tarafından 1.817 Türk öldürülmüş, Türklere ait 4.000'den fazla ev yakılmış ve yine Türk köylerine yönelik 1.800 civarında gasp ve soygun gerçekleşmiştir. Rumların bu eylemlerine karşılık verilen mücadele sırasında ise 11.188 Rum çeteci öldürülmüş, 10.886 Rum çeteci de etkisiz hale getirilmiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Abdullah İlgazi, "Milli Mücadele Yıllarında Giresun ve Çevresinde Pontus Rum Faaliyetleri ve

Alınan Tedbirler", *Giresun Tarihi Sempozyumu* (24-25 Mayıs 1996), İstanbul, 1997, s. 254.

¹⁶⁰ Merkez Ordusu'nun kuruluşu ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bakınız. Balcıoğlu, *Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara, 1991.

¹⁶¹ *Pontus Meselesi*, s. 411-bak, Sarıay, *Pontus Meselsei ve Yunanistan'ın Politikası*, s. 51.

¹⁶² Doğudaki İngiliz kontrol subaylarından Rawlinson'un raporuna göre, Karadeniz sahilindeki Rum köylerinden 20 ile 30 bin arasında kişinin Kuvay-i Milliyecilerle çarpışmak için Rum çetecilere katılmıştır. Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün* (Çev.: Bilge Umar), İstanbul, 1998, s. 338-340.

¹⁶³ *Pontus Meselesi*, s. 415-419.

¹⁶⁴ Çapa, *Pontus Meselesi*, s. 84; *Pontus Meselesi*, s. 345-346

Milli mücadele boyunca Pontusçu faaliyetlere destek veren Karadeniz Bölgesi Rumları, Lozan Barış Konferansı sırasında Yunanistan'la imzalanan Mübadele sözleşmesi gereğince Yunanistan'a gönderilmiş ve sorun tamamen çözülmüştür.

Lozan Barış antlaşması'ndan sonra uzun bir süre rafa kaldırılan Pontus Sorunu'nun özellikle 1980'lerden itibaren tekrar gündeme getirildiğine şahit olmaktaız. Yunanistan'da ve Yunanistan dışında kurulan 200 civarında Pontus Derneği, Milli Mücadele yıllarında Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan Rumlardan 350.000'inin katledildiklerini iddia etmektedirler.¹⁶⁵ Bu iddialar siyasi amaçlı olup tarihi geçerliliği söz konusu değildir. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi çeşitli kaynaklarda Birinci Dünya Savaşı öncesinde dahi bütün Karadeniz'deki Rum nüfusu 250-260 bin civarında idi.¹⁶⁶ Yine Yunanistan'a mübadele yoluyla giden Rumların sayısı Yunanistan nüfus sayımı istatistiklerine 182.169'du. 1928'e kadar ölenler ve ABD, Kanada ve Avustralya gibi ülkelere göç edenler de eklendiğinde rakam 210.000'i bulmaktadır.¹⁶⁷ Ayrıca bu rakama Milli Mücadele döneminde Rusya ve Gürcistan gibi yerlere kaçanların veya taşınanların da eklenmesi gerekmektedir.¹⁶⁸

Bu siyasi, demografik ve sosyo-kültürel gerçeklere rağmen Yunanistan'ın ve dünyanın çeşitli yerlerindeki Pontus Rum derneklerinin, Pontus Rumlarının katledildiğini ileri sürmeleri, Yunanistan Parlamentosu tarafından 24 Şubat 1994'de, 19 Mayıs 1919'u sözde "Pontus Soykırımını Anma Günü" olarak kabul edilmesi ve hatta Türkiye-Avrupa Birliği sürecinde gündeme getirilmesi Türk Hükümeti ve Türk milleti tarafından dikkate alınması gereken gelişmelerdir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Sarıay, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası*, s. 56.

¹⁶⁶ Justin McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu* (Çev.: Bilge Umar), İstanbul, 1998, s. 95.

¹⁶⁷ McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, s. 138.

¹⁶⁸ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s. 340.

¹⁶⁹ Ertan Köse, *Yunanistan ve Bitmeyen Kin*, İstanbul, 2005, s. 121.